

Teismo praktikos rinkinys

GENERALINIO ADVOKATO
MICHAL BOBEK IŠVADA,
pateikta 2019 m. balandžio 30 d.¹

Byla C-620/17

**Hochtief Solutions AG Magyarországi Fióktelepe
prieš
Fővárosi Törvényszék**

(*Székesfehérvári Törvényszék* (Sékešfehervaro apygardos teismas, Vengrija) pateiktas prašymas priimti prejudicinį sprendimą)

„Prašymas priimti prejudicinį sprendimą – Viešieji pirkimai – Peržiūros procedūros – Privalomoji prejudicinių sprendimų galia – Valstybės narės procesinė autonomija – Prašymas atnaujinti bylos nagrinėjimą – Lygiavertiškumas ir veiksmingumas – Valstybės narės atsakomybė už ES teisės pažeidimus, kylančius iš nacionalinių teismų sprendimų – Prašymo priimti prejudicinį sprendimą nepateikimas pagal SESV 267 straipsnio trečią pastraipą – Sprendimo *CILFIT* sąlygos“

I. Įžanga

1. Šioje byloje nagrinėjama dar viena gana sudėtinga procesinė saga, dabar tai trečioji jos dalis. Gerokai supaprastinus, *pirmoji* istorijos dalis buvo susijusi su pirminiais nacionaliniais sprendimais dėl bylos esmės. Toje dalyje (arba bylinėjimosi etape) bylą nagrinėjantis nacionalinis apeliacinis teismas *Fővárosi Ítéltábla* (Budapešto apygardos apeliacinis teismas, Vengrija) paprašė Teisingumo Teismo priimti prejudicinį sprendimą². Nesutinkant su tuo, kaip nacionaliniai teismai tariamai (netinkamai) taikė Teisingumo Teismo pateiktas gaires nagrinėdami bylą iš esmės, buvo pradėtas *antrasis* nacionalinio bylinėjimosi etapas, susijęs su *Hochtief Solutions AG Magyarországi Fióktelepe* (toliau – *Hochtief Hungary*) prašymu atnaujinti bylos nagrinėjimą.

2. Šis prašymas priimti prejudicinį sprendimą buvo pateiktas per *trečiąją* nacionalinio bylinėjimosi etapą, susijusį su ieškiniu dėl žalos atlyginimo, kurį pareiškė *Hochtief Hungary*, remdamasi dviem motyvais. Pirma, *Hochtief Hungary* nuomone, *Fővárosi Törvényszék* (Sostinės apygardos teismas) kaip apeliacinis teismas, nagrinėjantis prašymą antrajame etape atnaujinti bylos nagrinėjimą, turėjo leisti atnaujinti bylą, kad būtų atsižvelgta į Teisingumo Teismo anksčiau toje pat byloje priimtą prejudicinį sprendimą. Antra, jis turėjo pateikti dar vieną prašymą priimti prejudicinį sprendimą Teisingumo Teismui, kad pastarasis galėtų nustatyti, ar bylos aplinkybėmis pagal Sąjungos teisę būtina atnaujinti bylos nagrinėjimą.

¹ Originalo kalba: anglų.

² 2012 m. spalio 18 d. Sprendimas *Édukóvízig ir Hochtief Construction* (C-218/11, EU:C:2012:643).

3. Būtent šiomis aplinkybėmis Teisingumo Teismo prašoma išnagrinėti iš esmės tris klausimų grupes: pirma, kokių pasekmių pagal Sąjungos teisę sukelia tai, kad nacionaliniai teismai, nagrinėję bylą iš esmės, dėl įvairių procesinių apribojimų tariamai neįgyvendino Teisingumo Teismo prejudicinio sprendimo; antra, ar pagal Sąjungos teisę reikalaujama, kad išimtinė teisių gynimo priemonė – bylos nagrinėjimo atnaujinimas, kuris tam tikrose situacijose yra numatytas pagal nacionalinę teisę, – taip pat būtų taikoma tariamų Sąjungos teisės pažeidimų atveju, kaip nagrinėjamas pagrindinėje byloje; ir trečia, įvairius aspektus, susijusius su valstybės narės atsakomybės sąlygomis.

II. Teisinis pagrindas

A. Sąjungos teisė

4. Direktyvos 89/665/EEB dėl įstatymų ir kitų teisės aktų, susijusių su peržiūros procedūrų taikymu sudarant viešojo prekių pirkimo ir viešojo darbų pirkimo sutartis, derinimo³ 1 straipsnyje reikalaujama, kad valstybės narės užtikrintų, kad perkančiųjų organizacijų priimti sprendimai galėtų būti veiksmingai peržiūrėti ir kad peržiūros procedūros būtų prieinamos kiekvienam asmeniui, kuris yra arba buvo suinteresuotas gauti konkrečią viešojo prekių pirkimo ar viešojo darbų pirkimo sutartį ir kuriam dėl tariamo pažeidimo buvo padaryta žala ar kilusi tokios žalos rizika.

5. Direktyvos 92/13/EEB dėl įstatymų ir kitų teisės aktų, reglamentuojančių Bendrijos taisyklių taikymą viešųjų pirkimų tvarkai vandens, energetikos, transporto ir telekomunikacijų sektoriuose, suderinimo⁴ 2 straipsnio 1 dalyje iš valstybių narių reikalaujama numatyti įgaliojimus imtis laikinųjų priemonių dėl sutarties sudarymo procedūros ar bet kurio sprendimo, kurią priėmė perkančioji organizacija, įgyvendinimo ir panaikinti neteisėtai priimtus sprendimus, susijusius su nagrinėjama sutarties sudarymo procedūra, arba imtis kitų rūšių teisių gynimo priemonių siekiant pašalinti nustatytą pažeidimą ir neleisti pažeisti atitinkamų interesų. Valstybės narės taip pat turi numatyti įgaliojimus atlyginti žalą dėl pažeidimo ją patyrusiems asmenims.

B. Vengrijos teisė

6. *a Polgári Törvénykönyvről szóló 2013. évi V. törvény* (2013 m. Įstatymas Nr. V dėl Civilinio kodekso, toliau – Civilinis kodeksas) antraštinėje dalyje „Atsakomybė už viešosios valdžios institucijų veiksmus“ esančio 6:548 straipsnio 1 dalyje ir 6:549 straipsnio 1 dalyje numatyta:

„6:548 straipsnis [„Atsakomybė už administracinių valdžios institucijų veiksmus“]: 1) Atsakomybė už žalą, padarytą įgyvendinant administracinę jurisdikciją, nustatoma tik tuo atveju, jeigu žala atsirado dėl veiksmų ar neveikimo įgyvendinant viešosios valdžios įgaliojimus ir jeigu žala negali būti atlyginta taikant bendrąsias teisių gynimo priemones arba administraciniais veiksmais.

<...>

6:549 straipsnis [„Atsakomybė už teismų, prokurorų, notarų ir teismo antstolių veiksmus“]: 1) Nuostatos dėl atsakomybės už žalą, padarytą įgyvendinant administracinę jurisdikciją, taikomos *mutatis mutandis* atsakomybei už teismų ir prokurorų veiksmus <...> Ieškinyms gali būti pareikštas tik jeigu yra išnaudotos bendrosios teisių gynimo priemonės.

<...>“

3 1989 m. gruodžio 21 d. Tarybos direktyva (OL L 395, 1989, p. 33; 2004 m. specialusis leidimas lietuvių k., 6 sk., 1 t., p. 246) (toliau – Direktyva 89/665).

4 1992 m. vasario 25 d. Tarybos direktyva 92/13/EEB (OL L 76, 1992, p. 14; 2004 m. specialusis leidimas lietuvių k., 6 sk., 1 t., p. 315) (toliau – Direktyva 92/13).

7. a *Polgári perrendtartásról szóló 1952. évi III. törvény* (1952 m. Įstatymas Nr. III dėl Civilinio proceso kodekso; toliau – Civilinio proceso kodeksas) 260 straipsnio 1 dalies a punktas ir šio straipsnio 2 dalis suformuluoti taip:

„1) Kai yra priimtas galutinis teismo sprendimas, galima teikti prašymą atnaujinti bylos nagrinėjimą, jeigu:

- a) šalis nurodo faktines aplinkybes arba pateikia įrodymus arba bet kokią galutinį teismo ar administracinį sprendimą, į kurį teismas neatsižvelgė ankstesnėje byloje, su sąlyga, kad tai būtų buvę naudinga šaliai, jeigu į jį būtų buvę atsižvelgta iš pradžių;

<...>

2) Pagal šio straipsnio 1 dalies a punktą bet kuri šalis turi turėti galimybę pateikti prašymą atnaujinti bylos nagrinėjimą tik tuo atveju, jeigu ji negalėjo nurodyti minėtų faktinių aplinkybių, pateikti įrodymų arba sprendimo ankstesnėje byloje ne dėl savo kaltės.“

8. Civilinio proceso kodekso 361 straipsnio a punkte numatyta, kad:

„*Kúria* [(Vengrijos Aukščiausiasis Teismas)] nagrinėja konstitucinius skundus:

- a) jeigu *Alkotmánybíróság* [(Konstitucinis Teismas, Vengrija)] nutarimas yra dėl materialinės teisės ar nuostatos panaikinimo ir byla buvo nagrinėta tik pareiškus ieškinį (arba ne teismo tvarka), pareiškėjui turi būti pranešama apie jo teisę per 30 dienų pateikti kompetentingam pirmosios instancijos teismui prašymą atnaujinti bylos nagrinėjimą.“

III. Faktinės aplinkybės, procesas ir pateikti prejudiciniai klausimai

9. 2006 m. liepos 25 d. *Észak-dunántúli Környezetvédelmi és Vízügyi Igazgatóság* (Šiaurės Padniestrės aplinkos apsaugos ir vandentvarkos direktoratas, toliau – perkančioji organizacija) paskelbė *Europos Sąjungos oficialiajame leidinyje* kvietimą pareikšti susidomėjimą⁵ viešojo darbų pirkimo sutartimi dėl pervežimo infrastruktūros plėtros nacionalinio Déro-Geniū prekybos uosto įvairiarūšio transporto centre. Kvietime pareikšti susidomėjimą buvo nustatytos tam tikros dalyvavimo konkurse sąlygos. Visų pirma kvietimo pareikšti susidomėjimą III.2.2 punkte buvo nustatytas ekonominio ir finansinio pajėgumo kriterijus (toliau – ekonominis reikalavimas). Pagal šį reikalavimą kandidatų balanso pelno (nuostolių) eilutė negalėjo būti neigiama daugiau negu vienus metus iš trejų pastarųjų finansinių metų.

10. *Hochtief Hungary* yra Vokietijos statybos bendrovės *Hochtief Solutions AG*, kuri yra patronuojančiosios bendrovės *Hochtief AG* patronuojamoji bendrovė, filialas Vengrijoje. 2006 m. rugpjūčio 14 d. sprendimu perkančioji organizacija paskelbė, kad visus kvalifikacinius kriterijus atitiko tik vienas kandidatas, *Hungarian Port 2006 Konzorcium*, taigi tik šis kandidatas galėjo būti kviečiamas pateikti pasiūlymą.

11. 2006 m. rugpjūčio 9 d. *Hochtief Hungary* ginčijo kvietime pareikšti susidomėjimą nustatyto ekonominio reikalavimo teisėtumą *Közbeszerzési Döntőbizottság* (Viešųjų pirkimų arbitražo komisija, Vengrija, toliau – Arbitražo komisija), teigdama, kad šis ekonominis reikalavimas yra diskriminacinis ir netinkamas kandidatų finansiniam pajėgumui pagrįsti. Ji taip pat prašė panaikinti kvietimą pareikšti susidomėjimą ir įpareigoti surengti naują konkursą.

⁵ S serija, Nr. 139-149325.

12. 2006 m. rugsėjo 25 d. sprendime Arbitražo komisija nusprendė, kad ekonominis reikalavimas nebuvo netinkamas ekonominiam ir finansiniam kandidatų pajėgumui nustatyti. Vis dėlto tuo pačiu sprendimu Arbitražo komisija skyrė 8 000 000 Vengrijos forintų (HUF) baudą perkančiajai organizacijai už kitų nacionalinės viešųjų pirkimų teisės aktų nuostatų pažeidimą.

13. 2006 m. spalio 2 d. *Hochtief Hungary* kreipėsi į *Fővárosi Bíróság* (Budapešto apygardos teismas, Vengrija), prašydama peržiūrėti Arbitražo komisijos sprendimo dalį, susijusią su šios komisijos išvadomis dėl finansinio pajėgumo. *Hochtief Hungary* tvirtino, kad ekonominis reikalavimas nėra tinkamas įmonės finansiniam pajėgumui pagrįsti.

14. 2010 m. kovo 17 d. sprendimu *Fővárosi Bíróság* (Budapešto apygardos teismas) atmetė *Hochtief Hungary* prašymą dėl teisminės peržiūros. Nors jis pažymėjo, kad savo pradiname skunde Arbitražo komisijai *Hochtief Hungary* teigė, kad grynoji vertė nėra tinkama finansiniam pajėgumui pagrįsti, *Fővárosi Bíróság* (Budapešto apygardos teismas) vis dėlto konstatavo, kad nagrinėjamas ekonominis reikalavimas yra tinkamas kriterijus pateikti informaciją apie kandidatų finansinį pajėgumą.

15. *Hochtief Hungary* apskundė šį pirmosios instancijos teismo sprendimą *Fővárosi Ítéltábla* (Budapešto apygardos apeliacinis teismas). Pastarasis teismas sustabdė bylos nagrinėjimą ir pateikė Teisingumo Teismui prašymą priimti prejudicinį sprendimą.

16. 2012 m. spalio 18 d. sprendime Teisingumo Teismas konstatavo, kad „perkančioji organizacija turi teisę nustatyti minimalų ekonominio ir finansinio pajėgumo reikalavimą, vertinamą pagal konkrečią balanso duomenų grupę ar kelias jų grupes, jeigu šie duomenys objektyviai pateikia informaciją apie tokį ūkio subjekto pajėgumą, ir šis reikalavimas atitinka konkrečios sutarties mastą, t. y. yra objektyvus rodiklis, patvirtinantis, kad egzistuoja ekonominis ir finansinis pagrindas, kurio pakanka šiai sutarčiai tinkamai įvykdyti, tačiau jis neviršija to, kas protingai būtina šiam tikslui pasiekti. Galimybės nustatyti minimalų ekonominio ir finansinio pajėgumo reikalavimą iš principo negalima atmesti vien dėl to, kad šis reikalavimas susijęs su balanso duomenimis, kurie gali skirtis atsižvelgiant į atskirų valstybių narių teisės aktus“⁶.

17. 2013 m. birželio 18 d. galutiniame sprendime šiuo klausimu *Fővárosi Törvényszék* (Sostinės apygardos teismas) konstatavo, kad, atsižvelgiant į Teisingumo Teismo priimtą prejudicinį sprendimą, ekonominis reikalavimas nėra nesuderinamas su ES teise. *Fővárosi Törvényszék* (Sostinės apygardos teismas) dar pažymėjo, kad Arbitražo komisija tinkamai išnagrinėjo ekonominio reikalavimo būtinumą ir proporcingumą ir kad tai buvo išnagrinėta ir pirmosios instancijos teismo sprendime.

18. 2013 m. rugsėjo 13 d. *Hochtief Hungary* padavė kasacinį skundą *Kúria* (Aukščiausiasis Teismas) dėl antrosios instancijos teismo sprendimo. Ši bendrovė teigė, kad *Fővárosi Törvényszék* (Sostinės apygardos teismas) neišnagrinėjo ekonominio reikalavimo objektyvaus tinkamumo. Šiomis aplinkybėmis *Hochtief Hungary* paprašė *Kúria* (Aukščiausiasis Teismas) pateikti prašymą priimti prejudicinį sprendimą dėl to, ar *Fővárosi Törvényszék* (Sostinės apygardos teismas) galėjo nenagrinėti kvalifikacinių kriterijų objektyvaus tinkamumo, nepateikdamas naujo prašymo priimti prejudicinį sprendimą.

19. 2014 m. kovo 19 d. *Kúria* (Aukščiausiasis Teismas) atmetė kasacinį skundą motyvuodamas tuo, kad skundas dėl ekonominio reikalavimo buvo pateiktas pavėluotai, nes *Hochtief Hungary* savo pradiname skunde Arbitražo komisijai nekėlė šio klausimo ir iškėlė jį tik vėliau. Vienintelis su ginčijamu reikalavimu susijęs klausimas, kurį *Hochtief Hungary* iškėlė laiku, buvo jo diskriminacinis pobūdis, taigi reikėjo įvertinti tik šį aspektą.

6 2012 m. spalio 18 d. Sprendimas *Édukövízig ir Hochtief Construction* (C-218/11, EU:C:2012:643, 32 punktą).

20. Vėliau *Hochtief Hungary* padavė konstitucinį skundą *Alkotmánybíróság* (Konstitucinis Teismas), taip pat prašymą *Fővárosi Közigazgatási és Munkaügyi Bíróság* (Budapešto administracinių ir darbo bylų teismas, Vengrija) atnaujinti bylos nagrinėjimą.

21. Pirma, konstituciniame skunde *Hochtief Hungary* teigė, kad buvo pažeista jos teisė į teisingą bylos nagrinėjimą ir veiksmingą teisinę gynybą. Ji tvirtino, kad *Kúria* (Aukščiausiasis Teismas) turėjo pateikti Teisingumo Teismui papildomus klausimus. 2015 m. vasario 9 d. *Alkotmánybíróság* (Konstitucinis Teismas) pripažino konstitucinį skundą nepriimtinu. Teisė į veiksmingą teisinę gynybą, kuria rėmėsi *Hochtief Hungary*, neužtikrina teisės į konkretų sprendimą, o nuspręsti, ar reikia pateikti prašymą priimti prejudicinį sprendimą, turėjo *Kúria* (Aukščiausiasis Teismas).

22. Antra, kiek tai susiję su prašymu atnaujinti bylos nagrinėjimą, *Hochtief Hungary* ginčijo ekonominio reikalavimo tinkamumo neišnagrinėjimą ir prašė atnaujinti visą teisminės peržiūros procedūrą, panaikinti visus ankstesnius teismų sprendimus ir priimti naują sprendimą. Ji taip pat prašė *Fővárosi Közigazgatási és Munkaügyi Bíróság* (Budapešto administracinių ir darbo bylų teismas) pateikti naują prašymą priimti prejudicinį sprendimą dėl to, ar prejudicinio sprendimo galima nepaisyti, nepateikiant naujo prašymo priimti prejudicinį sprendimą.

23. 2015 m. gegužės 8 d. nutartimi *Fővárosi Közigazgatási és Munkaügyi Bíróság* (Budapešto administracinių ir darbo bylų teismas) pripažino prašymą atnaujinti bylos nagrinėjimą nepriimtinu, nusprendęs, kad nebūtina Teisingumo Teismui pateikti prašymo priimti prejudicinį sprendimą. Jis pažymėjo, kad faktinės aplinkybės, kuriomis *Hochtief Hungary* remiasi prašyme atnaujinti bylos nagrinėjimą, nėra naujos. Pagrindinę bylą nagrinėję teismai jau žinojo šias aplinkybes ir jas įvertino. Pateikdama prašymą atnaujinti bylos nagrinėjimą, *Hochtief Hungary* siekė, kad būtų peržiūrėta *Kúria* (Aukščiausiasis Teismas) teisinė pozicija, o tai yra teisės, o ne fakto klausimas. Bylos nagrinėjimo atnaujinimas nėra skirtas tariamoms teisės taikymo klaidoms ištaisyti.

24. Paskui *Hochtief Hungary* apskundė *Fővárosi Közigazgatási és Munkaügyi Bíróság* (Budapešto administracinių ir darbo bylų teismas) priimtą nutartį dėl nepriimtumo *Fővárosi Törvényszék* (Sostinės apygardos teismas), kuris yra atsakovas šioje byloje. 2015 m. lapkričio 18 d. nutartyje jis pripažino pirmosios instancijos sprendimą pagrįstu. Minėtas teismas patvirtino, kad išimtinė teisių gynimo priemonė – bylos nagrinėjimo atnaujinimas – yra skirta faktinėms, o ne teisės taikymo klaidoms ištaisyti. Per visus procesus atitinkamos faktinės aplinkybės nesikeitė ir jos buvo vertinamos kiekvienu etapu.

25. Galiausiai *Hochtief Hungary* pareiškė ieškinį dėl žalos atlyginimo prašymą priimti prejudicinį sprendimą pateikusiam teisme *Székesfehérvári Törvényszék* (Sékešfehėrvaro apygardos teismas, Vengrija), prašydama atlyginti žalą, kurią ji tariamai patyrė dėl *Fővárosi Törvényszék* (Sostinės apygardos teismas), kuris, kaip apeliacinis teismas, nagrinėjo šios bendrovės prašymą atnaujinti bylos nagrinėjimą, sprendimo. *Hochtief Hungary* teigia, kad prašymo atnaujinti bylos nagrinėjimą pripažinimas nepriimtinu prieštarauja nacionalinei ir Sąjungos teisei ir dėl to jai turėtų būti atlyginta žala, išreikšta kaip teisinės išlaidos, kurios galėjo būti gražintos, jeigu būtų buvę leista atnaujinti bylos nagrinėjimą ir jeigu *Hochtief Hungary* galiausiai būtų laimėjusi bylą.

26. Šiomis faktinėmis ir teisinėmis aplinkybėmis *Székesfehérvári Törvényszék* (Sékešfehėrvaro apygardos teismas) nusprendė sustabdyti bylos nagrinėjimą ir pateikti Teisingumo Teismui šiuos prejudicinius klausimus:

„1. Ar pagrindiniai Europos Sąjungos teisės principai ir normos (ypač ESS 4 straipsnio 3 dalis ir vienodo aiškinimo reikalavimas), kaip juos yra išaiškinęs Europos Sąjungos Teisingumo Teismas, visų pirma Sprendime *Köbler*, turi būti aiškinami taip, kad valstybės narės teismo, kurio priimtu galutinės instancijos sprendimu pažeidžiama Sąjungos teisė, atsakomybė gali būti pripažinta remiantis vien nacionaline teise arba vadovaujantis vien nacionalinėje teisėje įtvirtintais kriterijais? Jeigu atsakymas būtų neigiamas, ar pagrindiniai Europos Sąjungos teisės principai ir normos, ypač

Teisingumo Teismo sprendime *Köbler* įtvirtinti trys „valstybės“ atsakomybės pripažinimo kriterijai, turi būti aiškinami taip, kad valstybės narės atsakomybės už Sąjungos teisės pažeidimą, kuri padarė šios valstybės narės teismai, sąlygų įvykdymas turi būti vertinamas remiantis nacionaline teise?

2. Ar pagrindiniai Europos Sąjungos teisės principai ir normos (ypač ESS 4 straipsnio 3 dalis ir veiksmingos teisminės gynybos reikalavimas), ypač Teisingumo Teismo sprendimai, priimti dėl valstybės narės atsakomybės, be kita ko, bylose *Francovich*, *Brasserie du pêcheur* ir *Köbler*, turi būti suprantami taip, kad valstybės narės galutinės instancijos teismų priimtų sprendimų, kuriais pažeidžiama Sąjungos teisė, *res judicata* galia neleidžia pripažinti valstybės narės atsakomybės?
3. Ar, atsižvelgiant į [Direktyvą 89/665], iš dalies pakeistą Direktyva 2007/66/EB⁷, ir į [Direktyvą 92/13], Sąjungos teisės požiūriu yra reikšminga viešųjų pirkimų peržiūros procedūra, taikoma pirkimams, kurių vertė viršija Bendrijos ribines vertes, ir joje priimto administracinio sprendimo teisminė kontrolė? Jeigu atsakymas būtų teigiamas, ar reikšminga yra Sąjungos teisė ir Teisingumo Teismo jurisprudencija (be kita ko, Sprendimai *Kühne & Heitz*, *Kapferer*, ypač *Impresa Pizzarotti*), kiek tai susiję su būtinybe leisti „teisminę peržiūrą“ kaip ekstraordinarinę teisių gynimo priemonę, kuri nacionalinėje teisėje numatyta kaip administracinio sprendimo, priimto per peržiūros viešųjų pirkimų srityje procedūrą, teisminės kontrolės priemonė?
4. Ar direktyvos dėl peržiūros viešųjų pirkimų srityje procedūrų (būtent [Direktyva 89/665], iš dalies pakeista Direktyva 2007/66/EB, ir [Direktyva 92/13]) turi būti aiškinamos taip, kad jas atitinka nacionalinės teisės nuostatos, pagal kurias nacionaliniai teismai, nagrinėjantys pagrindinę bylą, ir net nacionaliniai teismai, nagrinėjantys dėl sprendimo pagrindinėje byloje pateiktus prašymus dėl teisminės peržiūros, gali neatsižvelgti į aplinkybę, kuri turi būti nagrinėjama vadovaujantis Teisingumo Teismo sprendimu, priimtu pagal prašymą priimti prejudicinį sprendimą byloje, susijusioje su peržiūra viešųjų pirkimų srityje?
5. Ar [Direktyva 89/665] ypač jos 1 straipsnio 1 ir 3 dalys, taip pat 1992 m. vasario 25 d. Tarybos direktyva 92/13/EEB dėl įstatymų ir kitų teisės aktų, reglamentuojančių Bendrijos taisyklių taikymą viešųjų pirkimų tvarkai vandens, energetikos, transporto ir telekomunikacijų sektoriuose, suderinimo, ypač jos 1 ir 2 straipsniai, atsižvelgiant ypač į Sprendimus *Willy Kempter*, *Pannon GSM* ir *VB Pénzügyi Lízing*, *Kühne & Heitz*, *Kapferer* ir *Impresa Pizzarotti*, turi būti aiškinami taip, kad šias direktyvas ir veiksmingos teisminės gynybos ir lygiavertiškumo bei efektyvumo principus atitinka tokie nacionalinės teisės aktai arba toks jų taikymas, kai, nepaisant Europos Sąjungos Teisingumo Teismo sprendimo, – priimto dėl prašymo priimti prejudicinį sprendimą, pateiktą prieš antrosios instancijos teismui priimant sprendimą, – kuriame pateiktas reikšmingas Europos Sąjungos teisės išaiškinimas, bylą nagrinėjantis teismas juo nesivadovauja dėl praleisto termino, o vėliau prašymą dėl teisminės peržiūros nagrinėjantis teismas jį pripažįsta nepriimtiniu?
6. Jeigu remiantis nacionaline teise tam, kad būtų atkurtas konstitucingumas remiantis nauju Konstitucinio Teismo sprendimu, teisminė peržiūra turi būti leidžiama, ar, vadovaujantis lygiavertiškumo ir Sprendime *Transportes Urbanos* įtvirtintu principu, neturėtų būti leidžiama teisminė peržiūra tuo atveju, jeigu dėl nacionalinės teisės nuostatų, reglamentuojančių procesinius terminus, pagrindinėje byloje negalėjo būti atsižvelgta į Europos Sąjungos Teisingumo Teismo sprendimą?
7. Ar [Direktyva 89/665], ypač jos 1 straipsnio 1 ir 3 dalys, taip pat [Direktyva 92/13], ypač jos 1 ir 2 straipsniai, atsižvelgiant į Teisingumo Teismo sprendimą *Willy Kempter* (C-2/06, EU:C:2008:78), pagal kurią asmuo neprivalo konkrečiai nurodyti Teisingumo Teismo jurisprudencijos, turi būti aiškinamos taip, kad minėtomis direktyvomis reglamentuojamos peržiūros procedūros viešųjų pirkimų srityje gali būti pradėtos pateikiant skundą, kuriame turi

7 2007 m. gruodžio 11 d. Europos Parlamento ir Tarybos direktyva, iš dalies keičianti Tarybos direktyvas 89/665 ir 92/13.

būti aiškiai apibrėžtas viešųjų pirkimų teisės normų pažeidimas, be to, konkrečiai nurodyta pažeista viešųjų pirkimų teisės nuostata, – konkretus straipsnis ir jo dalis – kitaip tariant, pateikus skundą viešųjų pirkimų srityje gali būti nagrinėjami tik tie pažeidimai, kuriuos pareiškėjas nurodė pateikdamas nuorodą į konkrečią viešųjų pirkimų teisės normą – konkretų straipsnį ir jo dalį, ir kompetentinga institucija ar teismas nagrinėja skundą atsižvelgdami į jo turinį, nors vykstant bet kuriai kitai administracinės ar civilinės teisenos procedūrai pakanka, kad privatus asmuo nurodytų faktines aplinkybes ir jas pagrindžiančius įrodymus?

8. Ar sprendimuose *Köbler* ir *Traghetti* įtvirtintas pakankamai akivaizdaus pažeidimo reikalavimas turi būti aiškinamas taip, kad tokio pažeidimo nėra, kai galutinės instancijos teismas, atvirai nepaisydamas suformuotos ir labai detalios nurodytos Teisingumo Teismo jurisprudencijos (kurią taip pat patvirtina įvairios teisinės nuomonės), atmeta asmens siūlymą pateikti prašymą priimti prejudicinį sprendimą dėl būtinybės leisti teisminę peržiūrą, remdamasis absurdišku argumentu, jog Sąjungos teisėje – šiuo atveju konkrečiai direktyvose [89/665] ir [92/13] – nėra nuostatų, reglamentuojančių „teisminę peržiūrą“, nepaisant to, kad ji buvo labai detalios aptarta reikšmingoje Teisingumo Teismo jurisprudencijoje, įskaitant Sprendimą *Impresa Pizzarotti*, kuriame konkrečiai nustatyta, kad viešųjų pirkimų procedūrose teisminė peržiūra yra būtina? Atsižvelgiant į Europos Sąjungos Teisingumo Teismo sprendimą *CILFIT* (283/81, EU:C:1982:335), kaip išsamiai nacionalinis teismas turi motyvuoti sprendimą neleisti teisminės peržiūros, nukrypdamas nuo Teisingumo Teismo įtvirtinto teisiškai privalomo aiškinimo?
9. Ar ESS 19 straipsnyje ir ESS 4 straipsnio 3 dalyje įtvirtinti veiksmingos teisminės gynybos ir lygiavertiškumo principai, SESV 49 straipsnyje įtvirtinta įsisteigimo laisvė ir laisvė teikti paslaugas, 1993 m. birželio 14 d. Tarybos direktyva 93/37/EEB dėl viešojo darbų pirkimo sutarčių sudarymo tvarkos derinimo ir direktyvos [89/665, 92/13 ir 2007/66] turi būti aiškinami taip, kad jie nedraudžia kompetentingoms institucijoms ir teismams, akivaizdžiai nepaisant taikytinos Sąjungos teisės, atmesti vieną po kito ieškovo skundus dėl to, kad jam neleista dalyvauti viešojo pirkimo procedūroje, – turint omenyje, kad šiems skundams parengti kartais tenka surašyti daug dokumentų, skiriant daug laiko ir pinigų, dalyvauti teismo posėdžiuose, ir nors teoriškai yra galimybė pripažinti atsakomybę dėl vykdant teismines funkcijas padarytos žalos, taikytini teisės aktai nesuteikia ieškoviui galimybės iš teismo reikalauti atlyginti dėl neteisėtų priemonių patirtą žalą?
10. Ar sprendimuose *Köbler*, *Traghetti* ir *Saint Giorgio* įtvirtinti principai turi būti aiškinami taip, kad negali būti atlyginta žala, padaryta dėl to, kad, nepaisydamas suformuotos Teisingumo Teismo jurisprudencijos, valstybės narės galutinės instancijos teismas atsisakė priimti asmens per nustatytą terminą pateiktą prašymą dėl teisminės peržiūros, kai per šią peržiūros procedūrą jis būtų galėjęs reikalauti patirtų išlaidų atlyginimo?“

27. Rašytines pastabas pateikė *Hochtief Hungary, Fővárosi Törvényszék* (Sostinės apygardos teismas), Graikijos, Vengrijos ir Lenkijos vyriausybės ir Europos Komisija. Išskyrus Graikijos ir Lenkijos vyriausybes, visos šios šalys buvo išklaustytos 2018 m. lapkričio 21 d. surengtame teismo posėdyje.

IV. Vertinimas

28. Šios išvados struktūra yra tokia, kaip nurodyta toliau. Pirmiausia pateiksiu kelis reikalingus paaškinimus (A). Tada iš eilės nagrinėsiu 3 problemų grupes, su kuriomis yra siejami prašymą priimti prejudicinį sprendimą pateikusio teismo 10 klausimų: *pirma*, nacionalinių teismų pareigos įgyvendinti prejudicinius sprendimus mastą, visų pirma atsižvelgiant į įvairias procesines nuostatas, kurių veikimas gali kliudyti visiškai įgyvendinti šiuos prejudicinius sprendimus skirtingais nacionalinio teismo proceso etapais (B); *antra*, teisės į bylos nagrinėjimo atnaujinimą (ne)buvimą tokiomis aplinkybėmis kaip šioje

byloje, atsižvelgiant į Sąjungos teisę, kai byla iš esmės nagrinėję nacionaliniai teismai tariamai tinkamai neįvykdė anksčiau pagal prašymą priimti prejudicinį sprendimą toje pat byloje priimto Teisingumo Teismo sprendimo (C); *trečia*, kelis valstybės narės atsakomybės už tai, kad nacionaliniai teismai tariamai netinkamai taikė Sąjungos teisę, elementus (D).

A. Įžanginės pastabos

1. Prašymą priimti prejudicinį sprendimą pateikuso teismo klausimų priimtinumai

29. Kaip teigia atsakovas, prašymą priimti prejudicinį sprendimą pateikuso teismo klausimai yra nepriimtini. Nutartyje dėl prašymo priimti prejudicinį sprendimą nenurodytos priežastys, dėl kurių šioje byloje yra reikalingas Sąjungos teisės išaiškinimas. Be to, joje nenurodytas atitinkamų Sąjungos teisės nuostatų ir nagrinėjamų nacionalinės teisės aktų tarpusavio ryšys.

30. Pagal suformuotą jurisprudenciją nacionalinio teismo pateiktiems klausimams dėl Sąjungos teisės išaiškinimo, atsižvelgiant į jo paties nurodytą teisinį pagrindą ir faktines aplinkybes, kurių tikslumo Teisingumo Teismas neprivalo tikrinti, taikoma svarbos prezumpcija. Todėl, jei pateikiami klausimai susiję su Sąjungos teisės išaiškinimu, Teisingumo Teismas iš esmės privalo priimti sprendimą⁸. Taigi Teisingumo Teismas turi pateikti nacionaliniam teismui naudingą atsakymą, kuris leistų šiam išspręsti nagrinėjamą bylą⁹.

31. Žinoma, šioje byloje dėl minėtų principų kyla iššūkių keliais aspektais. Vis dėlto, priešingai nei atsakovas, manyčiau, kad po performulavimo prašymą priimti prejudicinį sprendimą pateikuso teismo klausimai būtų priimtini, išskyrus 7 ir 9 klausimus.

32. Pirma, prašymą priimti prejudicinį sprendimą pateikuso teismo klausimai tikrai yra suformuluoti sudėtingai ir šiek tiek painiai. Vis dėlto juos performulavus atrodytų, kad šie klausimai susiję su trimis toliau nurodytomis problemų grupėmis.

33. 4 ir 5 klausimai iš esmės susiję su įvairių nacionalinių apribojimų, susijusių su skirtingų nacionalinio teismo proceso stadijų eiga, suderinamumu su ES teise. Atrodytų, kad dėl šių procesinių taisyklių gali būti ribojamas anksčiau nagrinėjant pagrindinę bylą priimtų prejudicinių sprendimų išsamus įgyvendinimas.

34. 3 ir 6 klausimais iš esmės siekiama išsiaiškinti, ar neatsižvelgimas į Teisingumo Teismo prejudicinį sprendimą, kurį jis anksčiau priėmė pagrindinėje byloje ir kuris buvo tariamai neįgyvendintas toje byloje, kaip į galimą bylos nagrinėjimo atnaujinimo pagrindą, yra suderinamas su veiksmingumo ir lygiavertiškumo principais.

35. 1, 2, 8 ir 10 klausimai susiję su įvairiais valstybės narės atsakomybės už tariamą nacionalinių teismų, konkrečiai – *Fővárosi Törvényszék* (Sostinės apygardos teismas), padarytą pažeidimą elementais.

36. Antra, taip pat reikėtų pažymėti, kad pergrupuoti ir performuluoti prejudiciniai klausimai būtų susiję tik su Sąjungos teisės išaiškinimu. Tokiuose prejudiciniuose klausimuose, kaip jie suformuluoti prašymą priimti prejudicinį sprendimą pateikuso teismo, yra nemažai išankstinių vertinimų ir išvadų, susijusių su faktais arba aplinkybėmis. Atsakydamas į šitaip pateiktus klausimus, Teisingumo Teismas

⁸ Žr., pavyzdžiui, 2017 m. sausio 31 d. Sprendimą *Lounani* (C-573/14, EU:C:2017:71, 56 punktas); 2018 m. kovo 8 d. Sprendimą *Saey Home & Garden* (C-64/17, EU:C:2018:173, 18 punktas) ir 2018 m. birželio 13 d. Sprendimą *Deutscher Naturschutzring* (C-683/16, EU:C:2018:433, 29 punktas).

⁹ Žr., pavyzdžiui, 2014 m. rugsėjo 11 d. Sprendimą *B.* (C-394/13, EU:C:2014:2199, 21 punktas ir jame nurodyta jurisprudencija) ir 2017 m. balandžio 26 d. Sprendimą *Farkas* (C-564/15, EU:C:2017:302, 38 punktas).

iš tikrųjų turėtų įvertinti tam tikrą faktinių aplinkybių arba nacionalinės teisės aiškinimą arba netgi patvirtinti siūlymus dėl tam tikros praktikos nacionaliniu lygmeniu. Vis dėlto Teisingumo Teismo vaidmuo procese dėl prejudicinio sprendimo yra kitoks. Faktines aplinkybes turi įvertinti tik prašymą priimti prejudicinį sprendimą pateikęs teismas¹⁰. Taigi norėčiau aiškiai pabrėžti, kad šioje išvadoje pateiktini atsakymai susiję tik su tais Sąjungos teisės aspektais, kuriuos prašymą priimti prejudicinį sprendimą pateikęs teismas iškelė minėtose trijose problemų grupėse. Jais niekaip nepatvirtinami iš pradžių suformuluotuose klausimuose pateikiami faktiniai pareiškimai ir vertinimai ir jiems nėra pritariama.

37. Trečia, kitas galimas priimtumo aspektas susijęs su kai kurių prejudicinių klausimų reikšmingumu pagrindinei bylai. Pagal suformuotą jurisprudenciją Teisingumo Teismas gali atsisakyti priimti sprendimą dėl nacionalinio teismo pateikto prašymo tik jeigu akivaizdu, kad prašomas Sąjungos teisės išaiškinimas visiškai nesusijęs su pagrindinėje byloje nagrinėjamo ginčo aplinkybėmis ar dalyku, jeigu problema hipotetinė arba jeigu Teisingumo Teismas neturi informacijos apie faktines ir teisines aplinkybes, būtinas tam, kad naudingai atsakytų į jam pateiktus klausimus¹¹.

38. Šioje byloje, kaip buvo patvirtinta per posėdį, prašymą priimti prejudicinį sprendimą pateikusio teismo nagrinėjamos bylos dalykas iš esmės yra žala, kurią tariamai sukėlė *Fővárosi Törvényszék* (Sostinės apygardos teismas), veikdamas kaip (galutinės instancijos) teismas, sprendžiantis klausimą dėl bylos nagrinėjimo atnaujinimo, tiek atsisakydamas atnaujinti bylos nagrinėjimą, tiek prieš tai nepateikdamas naujo prašymo priimti prejudicinį sprendimą. Taigi galima būtų teigti, kad klausimai, tiesiogiai nesusiję su prašymą priimti prejudicinį sprendimą pateikusio teismo nagrinėjamu ieškiniu dėl atsakomybės, turėtų būti pripažinti nepriimtinais, nes jie nėra tiesiogiai susiję su konkrečiu prašymą priimti prejudicinį sprendimą pateikusio teismo nagrinėjamos bylos dalyku.

39. Man sunku pritarti tokiai griežtai logikai. Struktūriniu lygmeniu ji neatitiktų gana plataus Teisingumo Teismo požiūrio į nacionalinių teismų pateikiamų klausimų reikšmingumą¹². Užtuot puoselėjęs „bendradarbiavimo dvasią“ ir taikęs „reikšmingumo prezumpciją“, Teisingumo Teismas pateiktų aiškinimą vietoj nacionalinio teismo pagal savo paties matomą bylos apimtį ir procesą ir, remdamasis šiuo (nacionalinės teisės ir faktinių aplinkybių) aiškinimu, priimtų sprendimą, kuriuos klausimus minėtam teismui leidžiama užduoti.

40. Be to, nagrinėjamos bylos lygmeniu toks požiūris taip pat vargu ar tinkamai atlieptų konkretų šios bylos kontekstą. Prašymą priimti prejudicinį sprendimą pateikusio teismo klausimus iš tikrųjų lėmė tarpusavyje susijusios ir sudėtingos teisminės aplinkybės. Nėra lengva, remiantis vien nutartimi dėl prašymo priimti prejudicinį sprendimą, iširti ir išnarplioti visas nacionalinių procesinių šios bylos aplinkybių ypatybes, visų pirma atsižvelgiant į paties proceso eigą. Juo labiau gali būti dar sunkiau kategoriškai nuspręsti, kuris iš šių proceso etapų yra ar nėra reikšmingas galimam ieškiniui dėl atsakomybės.

41. Kaip jau buvo užsiminta šios išvados pradžioje, iš tikrųjų buvo trys bylinėjimosi „etapai“¹³. Pirmasis etapas apėmė tam tikrus sprendimus dėl bylos esmės. Jį sudarė (administracinė) peržiūra Arbitražo komisijoje, tada – pirmosios ir antrosios instancijos teismų sprendimai, paskui – kasacinis skundas *Kúria* (Aukščiausiasis Teismas) ir konstitucinis skundas. Antrąjį etapą sudarė prašymas atnaujinti bylos nagrinėjimą ir apeliacinis procesas šiuo klausimu. Trečiasis etapas apima ieškinį pagrindinėje byloje, t. y. dėl valstybės narės atsakomybės už tariamus nacionalinių teismų pažeidimus.

10 Žr., pavyzdžiui, 2007 m. liepos 18 d. Sprendimą *Lucchini* (C-119/05, EU:C:2007:434, 43 punktas); 2011 m. gegužės 26 d. Sprendimą *Stichting Natuur en Milieu ir kt.* (C-165/09–C-167/09, EU:C:2011:348, 47 punktas) ir 2017 m. balandžio 26 d. Sprendimą *Farkas* (C-564/15, EU:C:2017:302, 37 punktas).

11 Žr., pavyzdžiui, 2017 m. sausio 31 d. Sprendimą *Lounani* (C-573/14, EU:C:2017:71, 56 punktas); 2018 m. kovo 8 d. Sprendimą *Saey Home & Garden* (C-64/17, EU:C:2018:173, 18 punktas) ir 2018 m. birželio 13 d. Sprendimą *Deutscher Naturschutzring* (C-683/16, EU:C:2018:433, 29 punktas).

12 Minėtas šios išvados 8 ir 9 išnašose.

13 Norėčiau pažymėti, kad sąvoką „etapas“ vartuju tik siekdamas trumpai apibūdinti tris skirtingas su šia byla susijusio bylinėjimosi stadijas.

42. Visi šie trys etapai turi kai ką bendra: tai, kad nacionaliniai teismai šiais skirtingais etapais tariamai neįvykdė per pirmąjį etapą Teisingumo Teismo priimto prejudicinio sprendimo. Vadinasi, nei antrojo, nei juo labiau trečiojo etapo nebūtų buvę, jeigu per pirmąjį etapą nebūtų buvęs padarytas tariamas pažeidimas. Taigi siekiant išnagrinėti šiuo metu dar besitęsiantį trečiąjį etapą ir plačiau – pasekmes, kurias sukėlė tariamas prejudicinio sprendimo neįvykdymas pirmuoju etapu, reikia išanalizuoti visą vykusį nacionalinį procesą. Šį procesą būtų sunku dirbtinai išskaidyti, nes galimi pažeidimai, padaryti pirmajame etape, sukėlė poveikį antrajame etape, o antrajame etape padaryti pažeidimai paveikė trečiąjį etapą. Kitaip tariant, jeigu pagal ES teisę nėra pareigos atnaujinti bylos nagrinėjimo, tada trečiasis bylinėjimosi etapas netenka prasmės. Žvelgiant dar toliau, jeigu per pirmąjį etapą nebūtų padaryta potencialaus pažeidimo, tuomet kiti du etapai taptų nereikalingi, o atsakymas, susijęs su nacionalinių teismų pareigomis pirmajame etape, panaikintų poreikį papildomai aiškinti Sąjungos teisę.

43. Be to, bylinėjimąsi antrojoje instancijoje (gavus prašymą priimti prejudicinį sprendimą) būtų sunku vertinti neatsižvelgus į Arbitražo komisijos atliktą administracinę peržiūrą, nes, atrodo, pagrindinė priežastis, dėl kurios nebuvo išsamiai įgyvendintas Teisingumo Teismo priimtas prejudicinis sprendimas, yra procesinė taisyklė, pagal kurią teismo ginčo apimtis ribojama minėtoje komisijoje iš pradžių iškeltais reikalavimais¹⁴. Pagal šią taisyklę visi reikalavimai, susiję su tariamu konkurso nesuderinamumu su Sąjungos teise, jau turėjo būti iškelti Arbitražo komisijoje. Taigi teismuose, nagrinėjančiuose šios komisijos sprendimą, t. y. šioje byloje – pirmosios ir antrosios instancijos teismuose, vėliau negali būti iškeltas joks naujas reikalavimas.

44. Tokiomis aplinkybėmis man būtų sunku kategoriškai teigti, kad klausimai, susiję su pirmuoju ar antruoju nacionalinio bylinėjimosi etapu, yra nepriimtini, nes jie niekaip nesusiję su prašymą priimti prejudicinį sprendimą pateikuso teismo nagrinėjama byla. Akivaizdu, kad jie yra susiję su šia byla.

45. Atsižvelgiant į tai, galima tik pakartoti, kad Teisingumo Teismas tikrai neturi nustatyti, ar nacionaliniai teismai kiekvienu etapu teisingai taikė Sąjungos teisę (ar juo labiau nacionalinę teisę). Teisingumo Teismas taip pat neturi vertinti, ar *Hochtief Hungary* pasirinktas procesinis kelias buvo teisingas ir ar ji turėjo pareikšti ieškinį dėl atsakomybės tiesiogiai *Kúria* (Aukščiausiasis Teismas) po pirmojo etapo, kaip per teismo posėdį teigė Vengrijos vyriausybė.

46. Taigi, mano nuomone, taikant įprastą Teisingumo Teismo jurisprudenciją¹⁵, atsižvelgiant į pirmiau išdėstytą klausimų performulavimą ir suvokimą¹⁶, prašymą priimti prejudicinį sprendimą pateikuso teismo klausimai yra priimtini, išskyrus 7 ir 9 klausimus.

47. 7 klausimas konkrečiai susijęs su tuo, kiek tikslūs turi būti Arbitražo komisijai teikiami prašymai atlikti (administracinę) peržiūrą. Šiuo klausimu prašymą priimti prejudicinį sprendimą pateikęs teismas siekia nustatyti, ar šiuose prašymuose turi būti aiškiai apibūdintas pažeidimas ir tiksliai nurodyta konkreti pažeista nuostata, nors per bet kurią kitą administracinę ir civilinę procedūrą pakaktų pateikti faktines aplinkybes ir jas patvirtinančius įrodymus.

48. Net ir atsižvelgus į visa tai, negalima įsivaizduoti, kuo 7 klausimas galėtų būti reikšmingas šio ginčo išsprendimui. Nė viena šalis, įskaitant *Hochtief Hungary*, neteigė, kad nagrinėjama taisyklė yra tokia griežta, kad dėl jos būtų neįmanoma ar pernelyg sunku taikyti Sąjungos teisę, visų pirma kaip anksčiau priimtą Teisingumo Teismo sprendimą, ir užtikrinti veiksmingą teisminę gynybą bylose dėl viešųjų pirkimų. Tiesiog nėra daugiau informacijos apie tai, kuo ši taisyklė būtų reikšminga šiai bylai.

¹⁴ Pažymėtina, kad šis etapas šiomis aplinkybėmis taip pat gali būti reikšmingas dėl kitos priežasties, nes Komisija per teismo posėdį siūlė, kad, remiantis Sprendime *Kühne & Heitz* suformuota jurisprudencija, galbūt egzistuoja pareiga atnaujinti administracinę peržiūrą Arbitražo komisijoje (žr. šios išvados C dalį).

¹⁵ Ji nurodyta šios išvados 30 ir 37 punktuose.

¹⁶ Žr. šios išvados 31–36 punktus.

49. 9 klausimas susijęs su tuo, ar pagal Sąjungos teisę nacionalinės valdžios institucijoms ir teismams leidžiama nuolat atmesti *Hochtief Hungary* pareikštus ieškinius tokiomis aplinkybėmis, kai jie brangiai kainuoja ir reikalauja daug laiko, ir jeigu pagal atitinkamus nacionalinės teisės aktus ieškovams tariamai neleidžiama reikalauti atlyginti žalą, kurią nacionaliniai teismai sukėlė įgyvendindami savo teisminę funkciją.

50. Šiuo klausimu nacionalinis teismas iš tikrųjų ne užduoda klausimą, o veikia siekia kai kurių (gana plačių ir radikalių) faktinių prielaidų patvirtinimo.

2. Pastaba dėl terminologijos

51. Oficialiajame leidinyje paskelbtų prejudicinių klausimų versijoje anglų kalba (taip pat kai kuriomis kitomis kalbomis)¹⁷ žodis „review“ („peržiūra“) vartojamas kalbant apie šioje byloje aptariamas įvairių rūšių teisių gynimo priemonės. Vartojant tokią bendro pobūdžio sąvoką neapgalvotai, kyla viena problema – tampa neaišku, kokią teisminę teisių gynimo priemonę ji nurodo (ir kokį etapą), visų pirma atskiriant pirmąjį bylinėjimosi etapą (teisminė peržiūra dėl bylos esmės) nuo antrojo etapo (bylos nagrinėjimas iš naujo arba bylos nagrinėjimo atnaujinimas). Dėl šios priežasties šioje išvadoje bus vartojami toliau nurodyti terminai.

52. Administracinė peržiūra – tai procedūra Arbitražo komisijoje (kaip matyti, tai buvo pirmoji institucija, vertinusi ekonominio reikalavimo teisėtumą).

53. Teisminė peržiūra – tai Arbitražo komisijos priimto administracinio sprendimo teisminė kontrolė nacionaliniuose teismuose per pirmąjį „etapą“, nagrinėjant bylą iš esmės. Akivaizdu, kad tai apima pirmąją ir antrąją instancijas. Be to, ji apima kasacinius skundus kaip išimtinę teisių gynimo priemonę. Nepaisant savo specifinio pobūdžio, kasacinis skundas vis dar yra susijęs su (pirminiu) bylos dalyku, t. y. Arbitražo komisijos priimto sprendimo teisėtumu.

54. Sąvoka „bylos nagrinėjimo atnaujinimas“ bus vartojama kalbant apie išimtinę teisių gynimo priemonę, kuri yra antrojo „etapo“ esmė. Paprastai ją sudaro bylos nagrinėjimas iš naujo, vėliau paaiškėjus, kad nebuvo atsižvelgta į kai kurias aplinkybes, nepaisant to, kad pirmuoju „etapu“ nagrinėjant bylą iš esmės buvo priimtas galutinis sprendimas, turintis *res judicata* galią. Šios bylos aplinkybėmis bylos nagrinėjimo atnaujinimas reiškia Vengrijos civilinio proceso kodekso 260 straipsnyje numatytą procedūrą.

B. Teisingumo Teismo prejudicinio sprendimo vykdymas dar nagrinėjamoje nacionalinio teismo byloje

55. 4 ir 5 klausimai iš esmės susiję su įvairių nacionalinėje teisėje nustatytų procesinių apribojimų, kurie galėtų neleisti išsamiai ir teisingai įvykdyti nagrinėjamoje byloje priimtą Teisingumo Teismo prejudicinį sprendimą, suderinamumu su Sąjungos teise. Šiek tiek pertvarkęs 4 klausimą, suprasčiau jį kaip tokį, kuriuo klausama, ar su Sąjungos teise yra suderinamos nacionalinės proceso normos, pagal kurias *tam tikru peržiūros lygmeniu* tariamai neleidžiama atsižvelgti į *naujas faktines aplinkybes*. Taigi, jeigu gairės pateikiamos Teisingumo Teismo sprendime, kuris priimtas nacionalinio teismo prašymu apeliacinėje instancijoje, kai paprastai neįmanoma nustatyti naujų faktinių aplinkybių, pagal šią nacionalinę proceso teisės normą tokio pobūdžio vertinimas nebebūtų galimas. 5 klausimas daugiau susijęs su *naujais teisės klausimais*, kurie galėtų būti atmesti kaip *pateikti per vėlai* aukštesnės instancijos teisme ar per pačią teisminę peržiūrą, jeigu tie patys argumentai ar teisiniai aspektai nebuvo pateikti per administracinę peržiūrą.

¹⁷ OL C 22, 2018, p. 26.

56. Kitaip tariant, abu elementai vienaip ar kitaip susiję su funkcijų paskirstymu teismų sistemoje (ir (arba) administracinėje sistemoje) ir proceso ekonomiškumu. Natūralu, kad tiek nacionalinėje, tiek Sąjungos teisinės apsaugos sistemoje ne kiekviena faktinė aplinkybė ar teisinis argumentas gali būti iškelti bet kuriuo proceso etapu. Yra bendros taisyklės, susijusios, pavyzdžiui, su leistina peržiūros apimtimi arba pateikiamų argumentų koncentruotumu, bylai pereinant skirtingus teismų sistemos etapus.

57. Vis dėlto gana neįprasta remtis tokiomis taisyklėmis siekiant pateisinti galimą atsisakymą vadovautis Teisingumo Teismo prejudiciniame sprendime pateiktu išaiškinimu remiantis vien tuo, kad šis išaiškinimas buvo pateiktas tam tikru nacionalinės teisminės peržiūros pagrindinėje byloje lygmeniu. Šioje išvados dalyje paaškinsiu, kodėl apskritai¹⁸ toks rėmimasis minėtomis taisyklėmis yra visiškai klaidingas ir negalimas, jeigu norima tinkamai įgyvendinti Teisingumo Teismo pateiktas gaires.

58. Tuo tikslu pirmiausia priminsiu nacionaliniams teismams tenkančios pareigos įvykdyti Teisingumo Teismo priimtą prejudicinį sprendimą ir taikyti šiame sprendime pateiktas gaires apimtį (1). Tada nagrinėsiu nacionalinę procesinę taisyklę, kuri, atrodo, yra pagrindinė priežastis, dėl kurios Teisingumo Teismo priimtas prejudicinis sprendimas nebuvo išsamiai taikytas pirmuoju etapu (2). Galiausiai nagrinėsiu, ar tokiomis aplinkybėmis kaip šioje byloje tokia procesinė taisyklė turi būti netaikoma remiantis tuo, kad ji neleidžia tinkamai įgyvendinti Teisingumo Teismo sprendimo (3).

1. Nacionalinių teismų pareigos, kylančios priėmus prejudicinį sprendimą

59. Pagal suformuotą jurisprudenciją Teisingumo Teismo prejudicinėje byloje priimtas sprendimas yra privalomas nacionaliniam teismui priimant sprendimą *pagrindinėje byloje*, kiek tai susiję su aptariamų Sąjungos institucijų aktų aiškinimu ar jų galiojimu¹⁹. SESV 267 straipsnyje reikalaujama, kad prašymą priimti prejudicinį sprendimą pateikęs teismas užtikrintų *visišką* Teisingumo Teismo pateikto Sąjungos teisės išaiškinimo *veiksmingumą*²⁰.

60. Be šios privalomos prejudicinių sprendimų galios, kuri galėtų būti laikoma *inter partes*, Teisingumo Teismo jurisprudencijoje aiškiai patvirtinta privalomoji Sąjungos teisės nuostatų pripažinimo negaliojančiomis galia *erga omnes*²¹.

61. Vis dėlto ta pati *inter partes* logika taip pat visiškai taikoma visiems paskesniems *tos pačios* pagrindinės bylos teisiniams etapams. Taigi jeigu Teisingumo Teismo išaiškinimo prašytų, pavyzdžiui, pirmosios instancijos teismas, tada Teisingumo Teismo toje byloje pateiktas išaiškinimas taip pat būtų privalomas tą pačią bylą vėliau nagrinėjančiam apeliaciniam arba aukščiausiajam teismui. Mano nuomone, tai yra privalomosios galios *inter partes* išplėtimas, nes vis dar yra nagrinėjama ta pati byla, kurios faktinės aplinkybės yra tos pačios ir kurioje keliami tie patys teisiniai klausimai. Tai nėra (dėl savo pobūdžio „silpnesnė“) *erga omnes* galia kitoms byloms, kurios susijusios su kitomis faktinėmis aplinkybėmis ir šalimis, bet kuriose aiškinamos tos pačios Sąjungos teisės aktų nuostatos²².

18 Ir vėl, kaip jau bendrai nurodžiau šios išvados 36 punkte, vertinant bendrą taisyklių suderinamumą ir kartu nei pritariant, nei patvirtinant, kad atskiru atveju buvo padarytas toks pažeidimas. Tai turi įvertinti prašymą priimti prejudicinį sprendimą pateikęs teismas.

19 Žr., pavyzdžiui, 2010 m. spalio 5 d. Sprendimą *Elchinov* (C-173/09, EU:C:2010:581, 29 punktas) ir 2015 m. birželio 16 d. Sprendimą *Gauweiler ir kt.* (C-62/14, EU:C:2015:400, 16 punktas).

20 Žr., pavyzdžiui, 2016 m. liepos 5 d. Sprendimą *Ognyanov* (C-614/14, EU:C:2016:514, 28 punktas).

21 Dėl prejudicinio sprendimo, kuriuo institucijos aktas pripažįstamas negaliojančiu, sukeliama pasekmių žr., pavyzdžiui, 1981 m. gegužės 13 d. Sprendimą *International Chemical Corporation* (66/80, EU:C:1981:102, 12–13 punktai) ir 1985 m. vasario 27 d. Sprendimą *Société des produits de maïs* (112/83, EU:C:1985:86, 16 punktas).

22 Žr., pavyzdžiui, 1963 m. kovo 27 d. Sprendimą *Da Costa ir kt.* (28/62–30/62, EU:C:1963:6) ir 1997 m. lapkričio 4 d. Sprendimą *Parfums Christian Dior* (C-337/95, EU:C:1997:517, 29 punktas).

62. Praktiškai tai visų pirma reiškia, kad jeigu pagal prejudiciniame sprendime pateiktą išaiškinimą reikalaujama, kad nacionalinis teismas užbaigtų tam tikros rūšies vertinimą, šis vertinimas privalo būti atliktas siekiant užtikrinti tinkamą šio sprendimo įgyvendinimą, taigi ir tinkamą Sąjungos teisės taikymą²³. Juo labiau taip yra tuo atveju, jei Teisingumo Teismas savo sprendimo rezoliucinėje dalyje *aiškiai* palieka prašymą priimti prejudicinį sprendimą pateikusiam teismui patikrinti tam tikrus elementus, kad būtų nustatytas nacionalinės teisės suderinamumas su Sąjungos teise.

2. Nacionalinė procesinė autonomija ir veiksmingumas

63. Savo pastabose Vengrijos vyriausybė daug remiasi nacionalinės procesinės autonomijos principu, pažymėdama, kad kiekviena valstybė narė nustato proceso normas ir teisių gynimo priemonės. Ji taip pat teigia, kad ankstesnėse bylose, įskaitant sprendimą, susijusį su *Hochtief AG*²⁴, Teisingumo Teismas pripažino įvairius procesinius teisminės peržiūros apribojimus, susijusius su tuo, kada galima pareikšti ieškinį ir kokiomis sąlygomis tai galima padaryti.

64. Iš tiesų pagal suformuotą jurisprudenciją, nesant šią sritį reglamentuojančių Sąjungos teisės aktų, kiekviena valstybė narė, remdamasi procesinės autonomijos principu, turi paskirti kompetentingus teismus ir nustatyti išsamias ieškinių, skirtų iš Sąjungos teisės kylančių asmenų teisių apsaugai užtikrinti, pareiškimo procesines taisykles. Vis dėlto, vadovaujantis suformuota jurisprudencija, pagal ESS 4 straipsnio 3 dalyje nustatytą lojalios bendradarbiavimo principą ieškinių, skirtų iš Sąjungos teisės kylančių asmenų teisių apsaugai užtikrinti, pareiškimo procesinės taisyklės neturi būti mažiau palankios nei taikomos panašioms nacionaline teise grindžiamiems ieškiniams (lygiavertiškumo principas) ir dėl jų naudojimosi Sąjungos teisėje nustatytomis teisėmis neturi tapti praktiškai neįmanomas arba pernelyg sudėtingas (veiksmingumo principas)²⁵.

65. Be to, su pačiu Sąjungos teisės pobūdžiu susijusiems reikalavimams prieštarautų bet kuri nacionalinės teisės nuostata arba teisėkūros, administracinė ar teisminė praktika, dėl kurių Sąjungos teisė taptų mažiau veiksminga atsakius teismui, kuris turi jurisdikciją taikyti šią teisę, suteikti įgaliojimus, kai atliekamas toks taikymas, imtis visų reikalingų priemonių, kad nebūtų taikomos nacionalinės teisės aktų nuostatos, galinčios kliudyti visiškai tiesiogiai taikytinų Europos Sąjungos teisės normų veiksmingumui²⁶. Visų pirma nacionalinėmis proceso normomis negali būti pažeidžiami nacionaliniam teismui pagal SESV 267 straipsnį suteikti įgaliojimai ir pareigos²⁷.

66. Kiek tai susiję su Teisingumo Teismo jurisprudencija nacionalinių apeliacinių skundų ir teisių gynimo priemonių sistemų organizavimo klausimu, šioje jurisprudencijoje labai gerbiamos skirtingos valstybių narių teisės tradicijos ir jų administracinių bei teismų sistemų įvairovė. Nacionalinėje teismų sistemoje teismui gali būti suteiktas aktyvesnis vaidmuo, arba ji gali būti labiau paremta rungimosi principu, ir nuspręsta, koku mastu joje taikomas principas *iura novit curia*. Be to, teisminė peržiūra paprastai gali apimti tik tuos pagrindus, kuriuos šalys pateikė administracinės peržiūros etapu.

23 Žinoma, tai nedraudžia prašymą priimti prejudicinį sprendimą pateikusiam teismui ar bet kuriam kitam nacionaliniam teismui, priimančiam sprendimą toje pačioje byloje, prašyti Teisingumo Teismo priimti dar vieną sprendimą, jeigu tas teismas manytų, kad dėl tam tikros priežasties toks prašymas yra būtinas – žr., pavyzdžiui, 1969 m. birželio 24 d. Sprendimą *Milch-, Fett- und Eierkontor* (29/68, EU:C:1969:27, 3 punktas) ir 1987 m. birželio 11 d. Sprendimą *X* (14/86, EU:C:1987:275, 12 punktas). Kaip nurodyta Teisingumo Teismo procedūros reglamento 104 straipsnio 2 dalyje, „nacionaliniai teismai turi įvertinti, ar jiems pakanka prejudiciniame sprendime ar nutartyje pateikto atsakymo, ar reikia iš naujo kreiptis į Teismą“. Kalbant konkrečiau, po Teisingumo Teismo sprendimo prašymą priimti prejudicinį sprendimą pateikęs teismas gali taikyti pateiktą išaiškinimą arba, nesutikdamas su juo, dar kartą kreiptis į Teisingumo Teismą. Nėra galimybės nepaisyti pateikto išaiškino.

24 2018 m. rugpjūčio 7 d. Sprendimas *Hochtief* (C-300/17, EU:C:2018:635).

25 Žr., pavyzdžiui, 2014 m. liepos 10 d. Sprendimą *Impresa Pizzarotti* (C-213/13, EU:C:2014:2067, 54 punktas); 2015 m. spalio 6 d. Sprendimą *Társia* (C-69/14, EU:C:2015:662, 26–27 punktai) ir 2018 m. spalio 24 d. Sprendimą *XC ir kt.* (C-234/17, EU:C:2018:853, 21–22 punktai).

26 Žr., pavyzdžiui, 1978 m. kovo 9 d. Sprendimą *Simmenthal* (106/77, EU:C:1978:49, 22 punktas); 2010 m. birželio 22 d. Sprendimą *Melki ir Abdeli* (C-188/10 ir C-189/10, EU:C:2010:363, 44 punktas) ir 2018 m. gruodžio 4 d. Sprendimą *The Minister for Justice and Equality ir Commissioner of the Garda Síochána* (C-378/17, EU:C:2018:979, 36 punktas).

27 Žr., pavyzdžiui, 2010 m. spalio 5 d. Sprendimą *Elchinov* (C-173/09, EU:C:2010:581, 25 punktas); 2013 m. sausio 15 d. Sprendimą *Križan ir kt.* (C-416/10, EU:C:2013:8, 67 punktas) ir 2013 m. liepos 18 d. Sprendimą *Consiglio Nazionale dei Geologi ir Autorità Garante della Concorrenza e del mercato* (C-136/12, EU:C:2013:489, 32 punktas).

67. Kaip yra nusprendęs Teisingumo Teismas, Sąjungos teisė nereikalauja iš nacionalinių teismų, kad jie *ex officio* nurodytų teisinį pagrindą, grindžiamą šios teisės nuostatų pažeidimu, jei tokio pagrindo nagrinėjimas juos įpareigotų viršyti šalių apibrėžto ginčo ribas ir dėl to jie turėtų remtis kitais faktais ar aplinkybėmis nei tie, kuriais grįsdama savo prašymą rėmėsi šių nuostatų taikymu suinteresuota šalis²⁸. Visų pirma „veiksmingumo principas nenustato <...> nacionaliniams teismams pareigos *ex officio* iškelti teisės pagrindą, grindžiamą Bendrijos nuostata, neatsižvelgiant į jos svarbą Bendrijos teisės sistemai, kai bylos šalys pačios turi realią galimybę remtis Bendrijos teise grindžiamu pagrindu nacionaliniuose teismuose“²⁹.

68. Nagrinėdamas teisminės peržiūros klausimą viešųjų pirkimų bylose, Teisingumo Teismas neseniai patvirtino, kad valstybės narės turi teisę nustatyti procesines taisykles, ribojančias teisminę peržiūrą laiko ar dalyko požiūriu, siekdamos užtikrinti šios peržiūros veiksmingumą ir greitumą, jeigu dėl šių taisyklių teisės pareikšti ieškinį įgyvendinimas netampa praktiškai neįmanomas ar pernelyg sunkus³⁰. Taigi, kaip yra nusprendęs Teisingumo Teismas, kiek tai susiję su ieškiniu dėl žalos atlyginimo, Sąjungos teisė nedraudžia nacionalinės procedūrinės normos, pagal kurią sprendimus, priimtus Arbitražo komisijos, kuri įgaliota kaip pirmoji instancija patikrinti vykstant viešojo pirkimo procedūroms perkančiųjų organizacijų priimtus sprendimus, teismai gali peržiūrėti nagrinėdami tik tuos pagrindus, kurie buvo nurodyti šiai komisijai³¹.

69. Vadinas, panašus procedūrinis apribojimas apskritai taip pat turėtų būti galimas *mutatis mutandis* pareiškiant tokį ieškinį dėl panaikinimo kaip tas, kuris buvo pareikštas pirmuoju šios bylos etapu: pagal Sąjungos teisę nacionaliniai teismai, atsakingi už Arbitražo komisijos, kuri nagrinėja ieškinius dėl perkančiųjų organizacijų per viešųjų pirkimų procedūras priimtų sprendimų panaikinimo, sprendimų peržiūrą, gali atmesti kaip nepriimtina bet kokį naują ieškinių pagrindą, kuris nebuvo pateiktas šioje komisijoje.

3. Prejudicinio sprendimo įgyvendinimas

70. Taigi apskritai ir bylose, nesusijusiose su Teisingumo Teismo prejudiciniu sprendimu, t. y. kai byla įprastai pereina nacionalinę administracinę ir teisminę stadijas, tokio pobūdžio procesiniai apribojimai pirmesniame šios išvados skirsnyje nurodytomis sąlygomis iš tiesų yra galimi. Vis dėlto ši situacija gana reikšmingai keičiasi, jeigu per tokį procesą Teisingumo Teismas pateikia išaiškinimą prejudiciniame sprendime.

71. Priešingai, nei teigia Vengrijos vyriausybė, tokia byla jau susijusi ne tik su procesiniais apribojimais nacionalinės procesinės autonomijos srityje, kuriems būtų galima mechaniškai pritaikyti pirmesnėje šios išvados dalyje aptartą jurisprudenciją. Tai jau yra byla, susijusi su Teisingumo Teismo sprendimo įgyvendinimu.

72. Ką šios pasikeitusios aplinkybės reikštų tokioje byloje kaip ši? Ką tai visų pirma reikštų prašymą priimti prejudicinį sprendimą pateikusių teismo iškeltiems klausimams, kaip antai nacionalinėms taisyklėms, pagal kurias *tam tikru peržiūros lygmeniu* neleidžiama atsižvelgti į *naujas faktines aplinkybes* (4 klausimas), ir (arba) negalėjimui kelti *naujus teisės klausimus* vėlesniame peržiūros etape, jeigu jie nebuvo keliami administracinėje institucijoje (5 klausimas)?

28 Žr., pavyzdžiui, 1995 m. gruodžio 14 d. Sprendimą *van Schijndel ir van Veen* (C-430/93 ir C-431/93, EU:C:1995:441, 22 punktą); 2007 m. birželio 7 d. Sprendimą *van der Weerd ir kt.* (C-222/05–C-225/05, EU:C:2007:318, 36 punktą) ir 2017 m. balandžio 26 d. Sprendimą *Farkas* (C-564/15, EU:C:2017:302, 32 punktą).

29 2007 m. birželio 7 d. Sprendimas *van der Weerd ir kt.* (C-222/05–C-225/05, EU:C:2007:318, 41 punktą).

30 Žr. 2018 m. rugpjūčio 7 d. Sprendimą *Hochtief* (C-300/17, EU:C:2018:635, 50–54 punktai ir juose nurodyta jurisprudencija).

31 Žr. 2018 m. rugpjūčio 7 d. Sprendimą *Hochtief* (C-300/17, EU:C:2018:635, 58 punktą).

73. Pirmiausia norėčiau pažymėti, kad, kiek tai susiję su 5 klausimu, šioje situacijoje atrodo, kad šalys Arbitražo komisijoje tinkamai iškelė argumentą dėl ekonominio reikalavimo netinkamumo, kuris yra ginčo esmė³².

74. Vis dėlto, net jei tokia faktinė aplinkybė nebūtų nustatyta (žinoma, tai turi išsiaiškinti nacionalinis teismas), mano nuomone, pagrindinis atsakymas į abu prašymą priimti prejudicinį sprendimą patekusio teismo klausimus yra gana paprastas: tokios nacionalinės apribojimus numatančios taisyklės gali būti taikomos, *jeigu* užtikrinama, kad nacionalinis teismas įgyvendins ir išsamiai taikys Teisingumo Teismo pateiktas gaires byloje, kurioje buvo prašoma priimti prejudicinį sprendimą.

75. Tai gali būti padaryta keliais būdais. Jeigu nacionalinis teismas, patekęs Teisingumo Teismui prašymą priimti prejudicinį sprendimą, turi būtina jurisdikciją atlikti tokią peržiūrą pagal nacionalinę teisę (pavyzdžiui, išnagrinėti ekonominio reikalavimo tinkamumą), tuomet jis turi atlikti tokį nagrinėjimą pats ir savo motyvuose parodyti, kad tai padarė. Jeigu minėtas teismas tokios jurisdikcijos neturi, nes, pavyzdžiui, tai yra apeliacinis ar aukščiausiasis teismas, galintis atlikti tik ribotą peržiūrą ir (arba) negalintis vertinti jokių naujų įrodymų, ir jeigu šis vertinimas vis dar yra reikšmingas nagrinėjamai bylai, tada šiam nacionaliniam teismui gali būti kelios išeitys. Pirma, jis galėtų panaikinti nagrinėjamą sprendimą ir gražinti bylą atitinkamai administracinei arba teisminei institucijai, pagal nacionalinę teisę turinčiai kompetenciją nagrinėti ekonominio reikalavimo tinkamumą pagal prejudicinį sprendimą (t. y. pirmosios instancijos teismui, jeigu jis yra kompetentingas vertinti fakto klausimus, arba Arbitražo komisijai). Kitu atveju tas nacionalinis teismas privalėtų netaikyti nacionalinių proceso teisės normų, ribojančių jo jurisdikciją, ir pats atlikti tokį vertinimą. Šių skirtingų galimybių pasirinkimas priklauso valstybei narei, jeigu nacionalinė institucija (administracinė arba teisminė) galiausiai užtikrina tinkamą Teisingumo Teismo prejudicinio sprendimo taikymą³³.

76. Vis dėlto tikrai negalima leisti to, kad dėl mechaniško nacionalinių apribojimus nustatančių taisyklių taikymo Teisingumo Teismo sprendimo įgyvendinimas nacionaliniu lygmeniu pavirstų vadinamąja 22-osios išlygos (*angl. k. „catch-22“*) situacija, kai niekas neprisiima atsakomybės už Teisingumo Teismo prejudicinio sprendimo veiksmingo vykdymo užtikrinimą.

4. Tarpinė išvada

77. Iš to darytina išvada, kad pagal ESS 4 straipsnio 3 dalį ir SESV 267 straipsnį reikalaujama, kad nacionalinis teismas, įgyvendinantis prejudicinį sprendimą, kurį anksčiau paprašė priimti Teisingumo Teismo, privalo išsamiai įgyvendinti jame pateiktas gaires. Jeigu įgyvendinant Teisingumo Teismo gaires reikia atlikti tam tikro pobūdžio ar apimties vertinimą, kuris paprastai nėra atliekamas nagrinėjamo prašymą priimti prejudicinį sprendimą patekusio teismo, šis teismas privalo netaikyti nacionalinių proceso teisės normų, kuriomis šiuo klausimu ribojama jo kompetencija, arba panaikinti ir perduoti bylą atitinkamai teisminei arba netgi administracinei institucijai, kuri galėtų išsamiai atlikti šį vertinimą.

C. Bylos nagrinėjimo atnaujinimas (*pareiga atnaujinti bylos nagrinėjimą*)

78. Toliau kalbant apie aspektus, susijusius su antruoju nacionalinio bylinėjimosi etapu, 3 ir 6 klausimais siekiama išsiaiškinti, ar tai, kad teiginys, kad į pirmuoju etapu priimtą Teisingumo Teismo sprendimą (pagal apeliacinio teismo prašymą priimti prejudicinį sprendimą) šiuo etapu nebuvo tinkamai atsižvelgta, nebuvo laikomas galimu pagrindu atnaujinti bylos nagrinėjimą, yra suderinama su veiksmingos teisminės gynybos principu. Visų pirma 3 klausimą reikėtų suprasti kaip tokį, kuriuo

³² Šios išvados 11 punktas.

³³ Žinoma, neleidžiant atsirasti „neigiamai kompetencijos kolizijai“, kai galiausiai nėra atsakinga jokia institucija ar teismas, – panašiu klausimu žr. mano išvadą byloje *Link Logistik N&N* (C-384/17, EU:C:2018:494, 111–112 punktai).

klausiami, ar iš Sąjungos teisės galimai kyla valstybių narių pareiga tokioje byloje kaip pagrindinė byla leisti atnaujinti bylos nagrinėjimą kaip nacionalinėje teisėje numatytą išimtinę teisių gynimo priemonę. 6 klausimu prašymą priimti prejudicinį sprendimą pateikęs teismas siekia išsiaiškinti, ar pagal lygiavertiškumo reikalavimą turi būti leidžiama atnaujinti bylos nagrinėjimą, jeigu nagrinėjant pagrindinę bylą iš esmės tariamai nebuvo tinkamai atsižvelgta į Teisingumo Teismo priimtą prejudicinį sprendimą, nors atrodo, kad nacionalinėje teisėje panašiu atveju, kai Konstitucinis Teismas priima (naują) sprendimą, bylos nagrinėjimą atnaujinti leidžiama.

79. Taigi iš tikrųjų Teisingumo Teismo klausiami, ar pagal Sąjungos teisę, visų pirma veiksmingos teisminės gynybos principą reikalaujama „iš naujo peržiūrėti“ galutinį teismo sprendimą siekiant atsižvelgti į ankstesnį Teisingumo Teismo sprendimą, į kurį (tariamai) nebuvo išsamiai atsižvelgta nagrinėjant bylą iš esmės.

80. Mano nuomone, atsakymas į šį klausimą yra neigiamas.

1. Pareigos iš naujo peržiūrėti galutinius teismo sprendimus apimtis

81. Kaip nurodyta pirmesnėje šios išvados dalyje, nacionaliniai teismai privalo vadovautis atsakymu, pateiktu į prašymą priimti prejudicinį sprendimą, kurį jie patys pateikė Teisingumo Teismui (privalomoji galia *inter partes*). Be to, jie taip pat privalo paisyti Teisingumo Teismo jurisprudencijos, susijusios su Sąjungos teisės, kurią nagrinėja konkrečioje byloje, aiškinimu ar galiojimu (privalomoji galia *erga omnes*). Abiem šiems atvejams bendra tai, kad Teisingumo Teismo sprendimai, į kuriuos reikia atsižvelgti, *egzistuoja* tuo metu, kai nacionalinis teismas priima sprendimą.

82. Tačiau Sąjungos teisėje iš principo nėra numatyta pareiga iš naujo peržiūrėti galutinius nacionalinius teismo sprendimus, priimtus prieš Teisingumo Teismui priimant sprendimą dėl prašymo priimti prejudicinį sprendimą, net jei bylos nagrinėjimo atnaujinimas leistų ištaisyti su Sąjungos teise nesuderinamą vidaus situaciją.

83. Iš tiesų pagal suformuotą jurisprudenciją teisinio saugumo principas ir iš jo kylantis *res judicata* principas³⁴ yra svarbūs tiek Europos Sąjungos, tiek nacionalinės teisės sistemose³⁵. Atsižvelgdamas į šiuos principus, Teisingumo Teismas yra nusprendęs, kad pagal Sąjungos teisę nereikalaujama, jog, siekdama atsižvelgti į bylai svarbios Sąjungos teisės nuostatos išaiškinimą, kurį Teisingumo Teismas pateikė po to, kai buvo priimtas *res judicata* galią įgijęs teisminės institucijos sprendimas, ši institucija turėtų peržiūrėti tą sprendimą³⁶. Taigi apskritai nėra pareigos iš naujo peržiūrėti galutinius teismo sprendimus, nesuderinamus su *vėlesniu* Teisingumo Teismo sprendimu.

84. Iš tikrųjų Teisingumo Teismas yra pripažinęs dvi principo, kad galutiniai sprendimai neturi būti peržiūrimi iš naujo siekiant, kad jie atitiktų Sąjungos teisę, išimtis.

34 1999 m. birželio 1 d. Sprendimas *Eco Swiss* (C-126/97, EU:C:1999:269, 46 punktas).

35 Pavyzdžiui, žr. neseniai priimtą 2018 m. spalio 24 d. Sprendimą *XC ir kt.* (C-234/17, EU:C:2018:853, 52 punktas). Taip pat žr. 2003 m. rugsėjo 30 d. Sprendimą *Köbler* (C-224/01, EU:C:2003:513, 38 punktas), 2006 m. kovo 16 d. Sprendimą *Kapferer* (C-234/04, EU:C:2006:178, 20 punktas), 2014 m. liepos 10 d. Sprendimą *Impresa Pizzarotti* (C-213/13, EU:C:2014:2067, 58 punktas) arba 2015 m. spalio 6 d. Sprendimą *Táršia* (C-69/14, EU:C:2015:662, 28 punktas).

36 Žr., pavyzdžiui, 2014 m. liepos 10 d. Sprendimą *Impresa Pizzarotti* (C-213/13, EU:C:2014:2067, 60 punktas) ir 2015 m. spalio 6 d. Sprendimą *Táršia* (C-69/14, EU:C:2015:662, 38 punktas).

85. Pirma išimtinė situacija, kylanti iš Sprendimo *Kühne & Heitz*, susijusi su *administracinėms* institucijoms nustatyta pareiga peržiūrėti galutinius administracinius sprendimus siekiant atsižvelgti į vėliau Teisingumo Teismo pateiktą išaiškinimą, jeigu yra įvykdytos tam tikros sąlygos³⁷. Vis dėlto ši išimtis siejama tik su pareiga iš naujo peržiūrėti galutinius *administracinius*, o ne teismo sprendimus³⁸.

86. Antrąją išimtinę situaciją Teisingumo Teismas nustatė sprendime *Lucchini*, kuriame konstatavo, kad Sąjungos teisė draudžia taikyti nacionalinės teisės nuostatą, kurioje įtvirtintas *res judicata* principas, jei jos taikymas trukdo susigrąžinti pažeidžiant Europos Sąjungos teisę suteiktą valstybės pagalbą³⁹. Pagrindinė šios išimties logika buvo tokia: kadangi nacionalinis sprendimas buvo priimtas pažeidžiant įgaliojimų paskirstymą valstybėms narėms ir Europos Sąjungai, jis net negalėjo įgyti *res judicata* galios. Vėliau Teisingumo Teismas pabrėžė išimtinį Sprendimo *Lucchini* pobūdį, pažymėdamas, kad jis buvo priimtas atsižvelgiant į labai specifinę situaciją, susijusią su minėtu įgaliojimų paskirstymu⁴⁰.

87. Nė viena iš šių išimčių neatrodo tiesiogiai reikšminga šiai bylai. Taigi pirmiausia ši byla grąžina prie bendros taisyklės: nėra bendros pareigos iš naujo peržiūrėti galutinius teismo sprendimus siekiant, kad jie taptų suderinami su vėliau priimtu Teisingumo Teismo sprendimu⁴¹.

88. Vis dėlto, nors Sąjungos teisėje valstybėms narėms nenustatyta pareiga numatyti naujas teisių gynimo priemones⁴², jeigu nacionalinėje teisėje tokia galimybė numatyta, šie teisės aktai turi atitikti ne tik lygiavertiškumo, bet ir veiksmingumo reikalavimą⁴³. Taigi dabar reikia išnagrinėti nacionalinėje teisėje kaip teisių gynimo priemonę numatytą bylos nagrinėjimo atnaujinimą.

2. Bylos nagrinėjimo atnaujinimas pagal nacionalinę teisę

89. Vengrijos teisėje bylos nagrinėjimo atnaujinimas reglamentuojamas Civilinio proceso kodekso 260 straipsnio 1 dalies a punkte ir 2 dalyje. Kaip teigia Vengrijos vyriausybė, taisyklės dėl bylos nagrinėjimo atnaujinimo netaikytinos tokiose bylose kaip ši, nes šia teisių gynimo priemone siekiama atsižvelgti tik į naujas *faktines* aplinkybes, bet ne į naujas *teisines* aplinkybes. Vis dėlto *Hochtief Hungary* teigia, kad bylos nagrinėjimo atnaujinimas gali padėti įgyvendinti prejudicinį sprendimą, kurį Teisingumo Teismas priėmė nagrinėdamas pagrindinę bylą, bet į kurią nebuvo atsižvelgta dėl procesinių priežasčių. Komisija savo ruožtu palieka prašymą priimti prejudicinį sprendimą pateikusiam teismui nustatyti, ar pagal Civilinio proceso kodekso 260 straipsnio 1 dalį yra leidžiamas bylos nagrinėjimo atnaujinimas, jeigu nacionaliniai teismai tinkamai neatsižvelgė į Teisingumo Teismo prejudicinį sprendimą.

90. Iš esmės pritariu Komisijos nuomonei. Būtent prašymą priimti prejudicinį sprendimą pateikęs teismas, kaip vienintelė institucija, įgaliota aiškinti nacionalinę teisę, turi nustatyti, ar pagal minėtas taisykles tokiu atveju, kai tariamai nebuvo tinkamai atsižvelgta į prejudicinį sprendimą, kuris jau buvo tuo metu, kai buvo priimtas galutinis sprendimas dėl bylos esmės, yra galimas bylos nagrinėjimo atnaujinimas.

37 Žr. 2004 m. sausio 13 d. Sprendimą (C-453/00, EU:C:2004:17, 28 punktas).

38 Žr. 2006 m. kovo 16 d. Sprendimą *Kapferer* (C-234/04, EU:C:2006:178, 23 punktas).

39 2007 m. liepos 18 d. Sprendimas (C-119/05, EU:C:2007:434, 63 punktas).

40 2014 m. liepos 10 d. Sprendimas *Impresa Pizzarotti* (C-213/13, EU:C:2014:2067, 61 punktas).

41 Mano žiniomis, tai iš tiesų yra valstybėms narėms bendras bendrasis teisės principas, nes man žinomose nacionalinėse teisinėse sistemose vėlesnis aukštesnės ar aukščiausiosios instancijos teismo praktikos pasikeitimas (jos patikslinimas arba nukrypimas nuo šios praktikos) paprastai nėra laikomas pakankamu pagrindu iš naujo peržiūrėti anksčiau priimtus galutinius sprendimus, kuriuose buvo taikoma ankstesnė teisinė pozicija.

42 2018 m. spalio 24 d. Sprendimas *XC ir kt.* (C-234/17, EU:C:2018:853, 51 punktas).

43 Žr., pavyzdžiui, 2014 m. liepos 10 d. Sprendimą *Impresa Pizzarotti* (C-213/13, EU:C:2014:2067, 62 punktas) ir 2015 m. spalio 6 d. Sprendimą *Társia* (C-69/14, EU:C:2015:662, 30 punktas).

91. Norėčiau pateikti tik dvi pastabas. Taip, kaip aš apskritai suprantu tokią (išimtinę) teisių gynimo priemonę, koks yra bylos nagrinėjimo atnaujinimas, paprastai ji taikoma tik tais atvejais, kai po to, kai nacionalinis sprendimas tampa galutinis, paaiškėja, kad nacionalinis teismas, priimdamas šį sprendimą, neatsižvelgė ar negalėjo atsižvelgti į tam tikras faktines aplinkybes.

92. Būtų šiek tiek keista taikyti tokią logiką aiškinamajam Teisingumo Teismo sprendimui, kuris buvo ir apie kurį buvo žinoma tuo metu, kai buvo priimtas ankstesnis sprendimas dėl bylos esmės. Pirmą, vargu ar toks sprendimas galėtų būti laikomas nauja *faktine aplinkybe*. Antra, šis sprendimas neabejotinai buvo ir apie jį buvo žinoma tuo metu, kai buvo priimtas pirmasis sprendimas dėl bylos esmės, taigi vargu ar jį būtų galima laikyti *nauja* aplinkybe, paaiškėjusia tik vėliau.

93. Taigi *prima facie* ir atsižvelgiant į bendrą supratimą, kas yra bylos nagrinėjimo atnaujinimas, sunku suprasti, kaip ši išimtinė teisių gynimo priemonė turėtų būti panaudota siekiant ištaisyti tariamus trūkumus, susijusius su tinkamu aiškinamųjų *teisinių* gairių, kurios akivaizdžiai buvo ir apie kurias buvo žinoma prieš priimant pirmąjį nacionalinį sprendimą, taikymu.

3. Prilyginimas konstituciniams skundams?

94. Vis dėlto šiomis aplinkybėmis reikia išnagrinėti papildomą argumentą: siūlomą *prilyginimą* konstituciniams skundams. Kaip teigia *Hochtief Hungary*, šios bylos aplinkybėmis turėjo būti leista atnaujinti bylos nagrinėjimą, motyvuojant tuo, kad nebuvo atsižvelgta į Teisingumo Teismo prejudicinį sprendimą, nes nacionalinėje teisėje bylos nagrinėjimo atnaujinimas yra numatytas, jeigu *Alkotmánybíróság* (Konstitucinis Teismas) vėliau pripažįsta antikonstitucinę normą, kurią bendrosios kompetencijos teismas taikė savo galutiniame sprendime. Būtent šiomis aplinkybėmis nacionalinis teismas 6 klausime nurodo Teisingumo Teismo sprendimą *Transportes Urbanos y Servicios Generales*.

95. Byla *Transportes Urbanos y Servicios Generales* tikrai turi tam tikrų panašumų su šia byla. Joje priimtame sprendime Teisingumo Teismas konstatavo, kad pagal Sąjungos teisę ir visų pirma lygiavertiškumo principą draudžiama taikyti reikalavimą, pagal kurį ieškiniams dėl valstybės atsakomybės, grindžiamiems tariamu Sąjungos teisės pažeidimu, kuris buvo pripažintas Teisingumo Teismo sprendimu, būtų taikoma sąlyga prieš tai išnaudoti visas vidaus teisių gynimo priemones, skirtas žalingam administraciniam aktui užginčyti, nors tas pats reikalavimas netaikomas šiems ieškiniams, grindžiamiems Konstitucinio Teismo pripažintu Konstitucijos pažeidimu⁴⁴. Vis dėlto reikėtų pažymėti, kad Teisingumo Teismas padarė šią išvadą pažymėjęs, kad *vienintelis* skirtumas tarp šių dviejų ieškinių buvo tas, kad teisės pažeidimus, kuriais jie buvo grindžiami, atitinkamai konstatavo Teisingumo Teismas ir Konstitucinis Teismas. Teisingumo Teismas nusprendė, kad vien šios aplinkybės, nesant *jokio kito skirtumo* tarp abiejų ieškinių, negali pakakti siekiant įrodyti skirtumą tarp jų atsižvelgiant į lygiavertiškumo principą⁴⁵.

96. Neseniai priimtame Sprendime *XC ir kt.* Teisingumo Teismas primygtinai pabrėžė aiškaus nagrinėjamų ieškinių panašumo pagal *jų tikslą, pagrindą ir esmines savybes* svarbą tam, kad būtų taikomas lygiavertiškumo principas⁴⁶. Tada Teisingumo Teismas, atsižvelgdamas į šiuos elementus, nagrinėjo, ar ieškinys, leidžiantis atnaujinti baudžiamosios bylos, užbaigtos *res judicata* galią igijusių sprendimu, nagrinėjimą remiantis vėliau konstatuotu Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijos ar vieno iš jos protokolų pažeidimu, ir ieškinys, skirtas teisių, kurias privatus asmenys kildina iš Sąjungos teisės, apsaugai užtikrinti, galėjo būti laikomi panašiais ieškiniiais.

44 2010 m. sausio 26 d. Sprendimas *Transportes Urbanos y Servicios Generales* (C-118/08, EU:C:2010:39, 46 ir 48 punktai).

45 2010 m. sausio 26 d. Sprendimas *Transportes Urbanos y Servicios Generales* (C-118/08, EU:C:2010:39, 43 ir 44 punktai).

46 2018 m. spalio 24 d. Sprendimas *XC ir kt.* (C-234/17, EU:C:2018:853, 27 punktas).

97. Teisingumo Teismas nusprendė, kad šie ieškiniai skiriasi tiek, kad jų negalima laikyti panašiais. Jis visų pirma pažymėjo, kad pirmasis ieškinys iš esmės buvo sukurtas siekiant leisti iš naujo peržiūrėti *res judicata* galią įgijusius sprendimus. Tačiau pagal Europos Sąjungos konstitucinę sistemą kiekvienam asmeniui užtikrinama teisė, kad jam pagal Sąjungos teisinę sistemą suteiktos teisės būtų veiksmingai saugomos dar prieš priimant nacionalinį sprendimą, turintį *res judicata* galią⁴⁷.

98. Kaip ir byloje *XC ir kt.*, nacionalinė nuostata, kuria remiamasi šioje byloje, leidžianti dėl naujo Konstitucinio Teismo sprendimo iš naujo peržiūrėti galutinį nacionalinio teismo sprendimą, yra konstitucinės peržiūros mechanizmo pasekmė, kaip nurodyta Civilinio proceso kodekso 361 straipsnio a punkte. Iš tiesų šia nuostata, kurioje įtvirtinta išimtinė teisių gynimo priemonė, leidžianti atsižvelgti į Konstitucinio Teismo sprendimą, gali būti pasinaudota tik konkretaus teismo sprendimo, dėl kurio, kai jis tapo galutinis, buvo paduotas konstitucinis skundas, atveju. Kitaip tariant, tais atvejais, kai tokia (abstrakti) konstitucinė peržiūra yra galima tik po galutinio teismo sprendimo, vienintelis būdas svarstyti šią konstitucinę peržiūrą ir galimai pašalinti prieštaravimą konstitucijai individualiu atveju yra iš naujo peržiūrėti tokį galutinį sprendimą.

99. Šio reikalavimo iš naujo peržiūrėti teismo sprendimą mechanizmas ir logika labai skiriasi nuo prejudicinio sprendimo mechanizmo, kuris veikia tuo metu, kai nacionalinė procedūra dar nepasibaigusi ir dar prieš priimant galutinį nacionalinį sprendimą. Taigi siekiant atsižvelgti į Teisingumo Teismo išaiškinimą nebūtina iš naujo peržiūrėti galutinį sprendimą.

100. Dėl šių priežasčių, kaip neseniai išsamiau paaiškinau byloje *Călin*, viena vertus, Teisingumo Teismo prejudicinio sprendimo ir, kita vertus, nacionalinio konstitucinio teismo sprendimo dėl konstitucinės peržiūros (arba atitinkamai Europos Žmogaus Teisių Teismo sprendimo byloje nacionaliniu lygmeniu, dėl kurios buvo pateiktas skundas) vykdymas ir privalomoji galia *inter partes* yra struktūriniu požiūriu skirtingos teisių gynimo priemonės⁴⁸. Tiesiog skiriasi jų tikslas, pagrindas ir esminės savybės.

101. Galima pridurti, kad situacija galėtų būti kitokia, jeigu pagal nacionalinę teisę būtų leidžiama *išankstinė* konstitucingumo peržiūra, nacionaliniam teismui kreipiantis į *Alkotmánybíróság* (Konstitucinis Teismas). Šiuo klausimu, jeigu teisingai suprantu argumentą, Vengrijos vyriausybė per teismo posėdį teigė, kad taip pat leidžiama atnaujinti bylos nagrinėjimą, jeigu *Alkotmánybíróság* (Konstitucinis Teismas) priima sprendimą ne *po* galutinio teismo sprendimo pagrindinėje byloje, bet *prieš* jį toje pat byloje dėl esmės⁴⁹.

102. Turiu prisipažinti, kad esu šiek tiek sutrikęs šiuo klausimu. Jeigu taip būtų ir iš tikrųjų daugelyje nacionalinių konstitucinių sistemų (taip pat) būtų pripažįstama išankstinė konstitucingumo peržiūra, kurią paprastai lemia nacionalinio (bendrosios kompetencijos) teismo kreipimasis, man sunku suprasti, kokią reikšmę tokiais atvejais galėtų turėti teisės normos dėl bylos nagrinėjimo atnaujinimo. Veikiau reikėtų daryti prielaidą, kad po tokio išankstinio kreipimosi dėl konstitucingumo bendrosios kompetencijos teismas lauks konstitucinio teismo sprendimo ir tada, gavęs šį sprendimą, spręs pagrindinį ginčą, kartu įgyvendindamas nacionalinio konstitucinio teismo sprendimą. Jeigu taip ir yra, tuomet tokia išankstinė konstitucingumo peržiūra iš tiesų galėtų funkcinio požiūriu prilygti Teisingumo Teismui teikiamam prašymui priimti prejudicinį sprendimą. Vis dėlto tokiu atveju kažin ar tokio pobūdžio procedūrai reikėtų kokių nors specialių taisyklių dėl bylos nagrinėjimo atnaujinimo.

47 2018 m. spalio 24 d. Sprendimas *XC ir kt.* (C-234/17, EU:C:2018:853, 33, 46 ir 47 punktai).

48 Žr. mano išvadą byloje *Călin* (C-676/17, EU:C:2019:94, 66–79 punktai).

49 Šiuo klausimu pažymėtina, kad Civilinio proceso kodekso 260 straipsnio 1 dalies a punkte kaip prašymo atnaujinti bylos nagrinėjimą sąlygos iš tikrųjų nurodomos ne tik naujos faktinės aplinkybės, bet ir „bet koks galutinis teismo ar administracinis sprendimas“. Ką tiksliai reiškia ši frazė, taip pat turi nustatyti nacionalinis teismas.

103. Bet kuriuo atveju, jeigu prašymą priimti prejudicinį sprendimą pateikęs teismas nuspręstų, kad: i) nacionalinės taisyklės dėl bylos nagrinėjimo atnaujinimo taip pat apima *Alkotmánybíróság* (Konstitucinis Teismas) sprendimus, priimtus nagrinėjant pagrindinę bylą, t. y. prieš bendrosios kompetencijos teismui priimant galutinį sprendimą dėl bylos esmės, ir ii) taikant šioje išvados dalyje nurodytus kriterijus, susijusius su lygiavertiškumo reikalavimu, tokio pobūdžio peržiūra tikrai prilygsta ankstesnio Teisingumo Teismo sprendimo, priimto pagal prašymą priimti prejudicinį sprendimą, įgyvendinimui, tuomet pagal lygiavertiškumo reikalavimą reikėtų, kad pastaruoju atveju taip pat būtų leidžiama atnaujinti bylos nagrinėjimą.

4. Tiesioginis ar netiesioginis Sprendimo „Kühne & Heitz“ taikymas?

104. Paskutinis aspektas, kurį reikia išnagrinėti, kalbant apie bylos nagrinėjimo atnaujinimą, susijęs su Sprendimu *Kühne & Heitz*⁵⁰. Prašymą priimti prejudicinį sprendimą pateikęs teismas, taip pat šalys rašytinėje ir žodinėje proceso dalyje Teisingumo Teisme iš tiesų daug citavo šį sprendimą.

105. Toje byloje pagal Sąjungos teisę buvo nustatyta pareiga peržiūrėti galutinius administracinius sprendimus, jeigu: i) administracinė institucija pagal nacionalinę teisę gali peržiūrėti šį sprendimą; ii) nagrinėjamas administracinis sprendimas tapo galutinis, nes buvo priimtas nacionalinio teismo, kuris sprendžia kaip galutinė instancija, sprendimas; iii) šis teismo sprendimas grindžiamas Sąjungos teisės aiškinimu, kuris, remiantis vėlesne už jį Teisingumo Teismo praktika, yra klaidingas ir priimtas nepateikus prejudicinio klausimo Teisingumo Teismui, ir iv) suinteresuotasis asmuo nedelsdamas kreipėsi į administracinę instituciją po to, kai sužinojo apie šį Teisingumo Teismo sprendimą⁵¹.

106. Nors *Hochtief Hungary* teigė, kad ši jurisprudencija *pagal analogiją* taip pat turėtų būti taikoma galutiniams teismo sprendimams, Komisija per teismo posėdį teigė, kad galbūt šią logiką būtų galima *tiesiogiai* taikyti (administraciniam) Arbitražo komisijos sprendimui. Šioje išvados dalyje išnagrinėsiu abi šias galimybes.

107. Pirma, kalbant apie galimą Sprendimo *Kühne & Heitz* taikymą šiai bylai pagal analogiją (arba jo taikymo išplėtimą šiai bylai), sąlygos, kurias Teisingumo Teismas nustatė tame sprendime, yra aiškiai susijusios su kitokiu, gana specifiniu atveju, t. y. galutinio *administracinio*, o ne teismo sprendimo peržiūrėjimu po to, kai Teisingumo Teismas *vėliau* priima prejudicinį sprendimą.

108. Net darant prielaidą, kad ta pati logika galėtų būti taikoma galutiniams *teismo* sprendimams⁵², bent pirmoji ir trečioji sąlygos, kurias Teisingumo Teismas nustatė tame sprendime, vis vien nebūtų įvykdytos: pagal nacionalinę teisę bylos nagrinėjimo atnaujinimas tikrai yra galima teisių gynimo priemonė, vis dėlto aišku, kad ji nėra skirta būti taikoma tokio pobūdžio situacijoje, kuri nagrinėjama šioje byloje; be to, Teisingumo Teismo sprendimas buvo priimtas ne po galutinio teismo sprendimo, jis buvo priimtas *anksčiau* už jį.

109. Be to, nors tai nėra aiškiai nurodyta kaip viena iš sąlygų, Sprendime *Kühne & Heitz* nustatyta pareiga iš naujo peržiūrėti nacionalinius administracinius sprendimus visada atrodė tarsi netiesioginė sankcija už tai, kad šį sprendimą peržiūrėjęs nacionalinis teismas nesilaikė pareigos pateikti prašymą priimti prejudicinį sprendimą. Vis dėlto šioje byloje *Fővárosi Ítéltábla* (Budapešto apygardos apeliacinis teismas) tokį prašymą pateikė.

⁵⁰ 2004 m. sausio 13 d. Sprendimas (C-453/00, EU:C:2004:17).

⁵¹ Žr. 2004 m. sausio 13 d. Sprendimą *Kühne & Heitz* (C-453/00, EU:C:2004:17, 28 punktą).

⁵² Ir tai jau būtų gana didelis pokytis: kaip minėjau (šios išvados 82–87 punktai), priešingai nei dėl galimo (netinkamo) administracinio Sąjungos teisės taikymo, Teisingumo Teismas visada laikėsi daug atsargesnio požiūrio nustatydamas pusiausvyrą tarp teisinio saugumo (ir *res judicata*) ir reikalavimo veiksmingai užtikrinti Sąjungos teisės įgyvendinimą teismo sprendimų atveju, daug labiau linkdamas prie teisinio saugumo.

110. Galiausiai ir papildomai pažymiu, kad, jeigu Sprendimas *Kühne & Heitz* būtų aiškinamas atsižvelgiant į naujesnę Teisingumo Teismo poziciją Sprendime *XC ir kt.*, susijusią su teismo sprendimų peržiūra, tuomet pirmajame sprendime nagrinėtas atvejis turėtų išlikti tik administracinėms institucijoms taikytina išimtis. Iš tiesų kryptis, kurios laikytasi Sprendime *XC ir kt.*, patvirtina, kad esant kolizijai tarp, viena vertus, veiksmingo Sąjungos teisės įgyvendinimo užtikrinimo ir, kita vertus, teisinio saugumo ir (teismo) sprendimų galutinio pobūdžio principų paisymo, pusiausybra aiškiai krypta pastarųjų principų naudai.

111. Taigi manau, kad papildomai plėsti Sprendimo *Kühne & Heitz* taikymą (arba pagal analogiją taikyti jį galutiniams *teismo* sprendimams) nepageidautina.

112. Antra, Komisijos siūlymas *tiesiogiai* taikyti Sprendimą *Kühne & Heitz* šios bylos aplinkybėmis, iš naujo peržiūrint galutinį *administracinį* sprendimą, t. y. Arbitražo komisijos sprendimą⁵³, taip pat manęs neįtikina. Dėl to visai nesiginčijama, ir atsižvelgiant į tai, kad trūksta informacijos apie galimas nacionalinės teisės normas, kuriose numatyta administracinių sprendimų peržiūra, atrodo, kad šios bylos faktinės aplinkybės iš esmės skiriasi nuo bylos *Kühne & Heitz* faktinių aplinkybių.

113. Byloje *Kühne & Heitz* galimos pareigos atsižvelgti į Teisingumo Teismo sprendimą buvimo klausimas buvo iškeltas tuo metu, kai ir administracinė procedūra, ir paskesnis teismo procesas jau buvo pasibaigę. Taigi visi per šias procedūras priimti sprendimai buvo tapę galutiniai. Šioje byloje yra priešingai – Teisingumo Teismo prejudicinis sprendimas buvo priimtas tuo metu, kai buvo pasibaigusi tik administracinė procedūra, taigi galutinis buvo tapęs administracinis sprendimas. Vis dėlto teismo procesas dar nebuvo pasibaigęs. Dėl šios priežasties, o ir atsižvelgiant į minėtos bylos faktines aplinkybes, kaip patvirtina labai išsamios sąlygos, kurias Teisingumo Teismas nustatė Sprendime *Kühne & Heitz*, siekdamas pagrįsti pareigą iš naujo peržiūrėti administracinį sprendimą, atrodo, kad šios sąlygos nėra įvykdytos.

5. Tarpinė išvada

114. Atsižvelgdamas į šiuos samprotavimus, darau išvadą, kad pagal veiksmingos teisminės gynybos principą šios bylos aplinkybėmis nereikalaujama leisti bylos nagrinėjimo atnaujinimą kaip išimtinę teisių gynimo priemonę, kad būtų įgyvendintas pagrindinėje byloje priimtas Teisingumo Teismo prejudicinis sprendimas, į kurį tariamai nebuvo išsamiai atsižvelgta nagrinėjant šią bylą iš esmės. Vis dėlto, jeigu nacionalinėje sistemoje būtų numatyta teisių gynimo priemonė, leidžianti galimybę ar net pareigą iš naujo peržiūrėti galutinius sprendimus, priimtus panašiose bylose nacionaliniu lygmeniu, pagal lygiavertiškumo reikalavimą būtų būtina tokią galimybę numatyti ir pažeidimams, susijusiems su Teisingumo Teismo prejudiciniais sprendimais, anksčiau priimtais toje pat byloje.

D. Valstybės narės atsakomybė

115. Galiausiai 1, 2, 8 ir 10 klausimais prašymą priimti prejudicinį sprendimą pateikęs teismas prašo pateikti išaiškinimą įvairiais aspektais, susijusiais su trečiuoju nacionalinio bylinėjimosi etapu, dėl galimos valstybės narės atsakomybės.

⁵³ Pažymėtina, kad Arbitražo komisija atlieka administracinę peržiūrą, taigi įgyvendina kvaziteismines funkcijas. Tada neaišku, ar ją galima laikyti *administracine* institucija, kaip ji suprantama Sprendime *Kühne & Heitz*. Vis dėlto, jeigu perkančioji organizacija, kuri faktiškai surengė viešųjų pirkimų konkursą, būtų laikoma administracine institucija, galima būtų teigti, kad taikoma ta pati logika, tik vienu lygmeniu žemiau.

116. 1 klausime prašymą priimti prejudicinį sprendimą pateikęs teismas klausia dėl bendrų valstybės narės atsakomybės už nacionalinių teismų sprendimus aspektų: ar valstybės narės atsakomybė turi būti nustatoma remiantis tik Sąjungos teise, ar remiantis ir nacionaline teise, visų pirma kiek tai susiję su atsakomybės atsiradimo sąlygų vertinimu? 2 klausime prašymą priimti prejudicinį sprendimą pateikęs teismas prašo nustatyti, ar, jeigu nacionalinio teismo sprendimas neatitinka Sąjungos teisės, valstybei narei gali atsirasti atsakomybė, nepaisant to, kad šis sprendimas įgijo *res judicata* galią.

117. Atsakymus į šiuos du klausimus galima palyginti nesunkiai rasti remiantis jurisprudencija.

118. Pagal suformuotą jurisprudenciją Sąjungos teise besiremiantys privatūs asmenys turi turėti galimybę nacionaliniuose teismuose gauti žalos, padarytos galutinės instancijos teismo sprendimu pažeidus Sąjungos teisę, atlyginimą⁵⁴.

119. Dėl sąlygų, kurios turi būti įvykdytos, Teisingumo Teismas konstatavo, kad jos yra trys: pažeista Sąjungos teisės norma turi būti siekiama suteikti privatiems asmenims teisių, jos pažeidimas turi būti pakankamai aiškus ir turi būti tiesioginis šio pažeidimo ir šių asmenų patirtos žalos priežastinis ryšys⁵⁵.

120. Šios trys sąlygos yra būtinos ir pakankamos siekiant pagal Sąjungos teisę įrodyti privačių asmenų teisę gauti žalos atlyginimą. Vis dėlto valstybės narės gali numatyti *mažiau griežtas* valstybės atsakomybės atsiradimo sąlygas. Jeigu egzistuoja tiesiogiai Sąjungos teise grindžiama teisė gauti žalos atlyginimą ir yra įvykdytos pirmiau nurodytos sąlygos, valstybė privalo atlyginti padarytos žalos pasekmes remdamasi atsakomybę reglamentuojančia nacionaline teise, tačiau nacionalinės teisės aktais nustatytos žalos atlyginimo sąlygos negali būti mažiau palankios už tas, kurios susijusios su panašiais nacionaline teise grindžiamais reikalavimais, ir negali būti tokios, kad dėl jų taptų beveik neįmanoma arba pernelyg sudėtinga gauti žalos atlyginimą⁵⁶.

121. Be to, iš jurisprudencijos taip pat aišku, kad *res judicata* galios principas nedraudžia pripažinti valstybės atsakomybės už galutinės instancijos teismo sprendimą principo⁵⁷.

122. Taigi, atsakant į 1 klausimą, valstybės narės atsakomybė gali būti nustatyta tik remiantis Sąjungos teisėje nustatytais sąlygomis, nors nacionalinėje teisėje gali būti nustatytos švelnesnės sąlygos. Kalbant apie 2 klausimą, pasakytina, kad *res judicata* galios principas nedraudžia pripažinti valstybės atsakomybės už galutinės instancijos priimtą teismo sprendimą principo.

123. 10 klausimu prašymą priimti prejudicinį sprendimą pateikęs teismas siekia išsiaiškinti, ar pagal valstybės atsakomybės principus Sąjungos teisėje galima reikalauti kompensacijos (patirtų teisinių išlaidų atlyginimo) už žalą, padarytą dėl to, kad galutinės instancijos teismas atsisakė atnaujinti bylos nagrinėjimą. Kitaip tariant, ar yra kokių nors apribojimų dėl žalos, kurią gali būti reikalaujama atlyginti, nes galutinės instancijos teismas tariamai pažeidė Sąjungos teisę, *rūšies*?

124. Neaiškumai dėl tikslaus 10 klausime nurodytų apribojimų šaltinio buvo išsklaidyti per teismo posėdį, kai *Hochtief Hungary* ir Vengrijos vyriausybė patvirtino, kad šie apribojimai kyla iš nacionalinės teismų praktikos.

54 Žr., pavyzdžiui, 2003 m. rugsėjo 30 d. Sprendimą *Köbler* (C-224/01, EU:C:2003:513, 36 punktas); 2006 m. birželio 13 d. Sprendimą *Traghetti del Mediterraneo* (C-173/03, EU:C:2006:391, 31 punktas) ir 2016 m. liepos 28 d. Sprendimą *Tomášová* (C-168/15, EU:C:2016:602, 20 punktas).

55 Žr., pavyzdžiui, 2003 m. rugsėjo 30 d. Sprendimą *Köbler* (C-224/01, EU:C:2003:513, 51 punktas); 2006 m. birželio 13 d. Sprendimą *Traghetti del Mediterraneo* (C-173/03, EU:C:2006:391, 42 ir 45 punktai) ir 2016 m. liepos 28 d. Sprendimą *Tomášová* (C-168/15, EU:C:2016:602, 22–23 punktai).

56 Žr., pavyzdžiui, 2003 m. rugsėjo 30 d. Sprendimą *Köbler* (C-224/01, EU:C:2003:513, 57–58 punktai); 2006 m. birželio 13 d. Sprendimą *Traghetti del Mediterraneo* (C-173/03, EU:C:2006:391, 44 ir 45 punktai) ir 2016 m. liepos 28 d. Sprendimą *Tomášová* (C-168/15, EU:C:2016:602, 38 punktas).

57 Žr., pavyzdžiui, 2003 m. rugsėjo 30 d. Sprendimą *Köbler* (C-224/01, EU:C:2003:513, 40 punktas); 2018 m. vasario 28 d. Sprendimą *ZPT* (C-518/16, EU:C:2018:126, 22 punktas) ir 2018 m. spalio 24 d. Sprendimą *XC ir kt.* (C-234/17, EU:C:2018:853, 58 punktas).

125. Išsiaiškinus apribojimų, susijusių su atlygintinos žalos rūšimi, šaltinį, man atrodo gana aišku, kad tokie apribojimai būtų nesuderinami su Sąjungos teise. Iš tiesų neįmanoma apriboti žalos, kurią gali būti prašoma atlyginti. Kaip yra nusprendęs Teisingumo Teismas, žalos, padarytos dėl Sąjungos teisės pažeidimo, vertinimo taisyklės nustatomos kiekvienos valstybės narės nacionalinėje teisėje, tačiau nacionalinės teisės aktai, kuriuose nustatytos šios taisyklės, privalo atitikti lygiavertiškumo ir veiksmingumo reikalavimus⁵⁸. Taigi, jeigu yra įvykdytos trys Sąjungos teisėje nustatytos valstybės narės atsakomybės sąlygos, tada turi būti atlygintina *visa ir visų rūšių* žala, įskaitant teisinės išlaidas.

126. Atsižvelgiant į tai, nors reikalaujamos žalos rūšis negali būti pagrindas „bendrai atmesti“ tam tikros rūšies žalą *per se*, konkreti ieškovo reikalaujamos atlyginti žalos rūšis, žinoma, bus reikšminga kitu lygmeniu, t. y. aiškinantis tiesioginį priežastinį ryšį tarp šios žalos ir „pakankamai aiškaus“ Sąjungos teisės pažeidimo, kuriuo kaltinama.

127. 8 klausimu prašymą priimti prejudicinį sprendimą pateikęs teismas siekia išsiaiškinti, ar šios bylos aplinkybėmis galutinės instancijos teismo (atsakovo) atsisakymas prašyti priimti prejudicinį sprendimą šalies prašymu dėl to, ar turėjo būti leista atnaujinti bylos nagrinėjimą, yra „pakankamai aiškus Sąjungos teisės pažeidimas“, dėl kurio gali kilti valstybės narės atsakomybė. Antroje klausimo dalyje prašymą priimti prejudicinį sprendimą pateikęs teismas dar klausia, kiek nacionalinis teismas turi motyvuoti savo sprendimą nepateikti prašymo priimti prejudicinį sprendimą, atsižvelgiant į Sprendimą *CILFIT*⁵⁹.

128. Atsakyti į šį klausimą yra šiek tiek sudėtingiau.

129. Pirmiausia reikėtų priminti, kad Teisingumo Teismui nepriklauso priimti sprendimo dėl galimos valstybės narės atsakomybės konkrečiu atveju. Vis dėlto Teisingumo Teismas gali pateikti gaires dėl atsakomybės kriterijų, visų pirma „pakankamai aiškaus“ Sąjungos teisės pažeidimo kriterijaus taikymo.

130. Be to, gali būti naudinga priminti, kad tik nacionalinis teismas sprendžia ir atsako už tai, ar kreiptis į Teisingumo Teismą dėl prejudicinio sprendimo. Žinoma, pagrindinės bylos šalys gali teikti siūlymą šiuo klausimu, bet jos neturi teisės prašyti Teisingumo Teismo priimti prejudicinį sprendimą⁶⁰.

131. Pateikus šiuos pirminius patikslinimus, taip pat nepaisant įvairių faktinių teiginių, kuriuos prašymą priimti prejudicinį sprendimą pateikęs teismas išdėstė savo klausime (Teisingumo Teismui nepriklauso jų nagrinėti), jo klausime paminėti dar du kintamieji: Sprendime *Köbler* nustatytas „pakankamai aiškaus pažeidimo kriterijus“ ir Sprendime *CILFIT* nustatytas kriterijus, kad galutinės instancijos teismams turi būti leidžiama, net ir esant Sąjungos teisės klausimui, nepateikti prašymo priimti prejudicinį sprendimą pagal SESV 267 straipsnio trečią pastraipą.

132. Sprendime *Köbler* nustatytu kriterijumi „pakankamai aiškaus pažeidimo“ sąlyga adaptuota atsižvelgiant į atvejį, kai teismas galimai netinkamai taiko Sąjungos teisę. Kaip nusprendė Teisingumo Teismas, siekiant nustatyti, ar buvo padarytas pakankamai aiškus Sąjungos teisės pažeidimas, reikia atsižvelgti į visus veiksnius, apibūdinančius nacionaliniam teismui pateiktą nagrinėti situaciją. Vieni iš veiksnių, į kuriuos gali būti atsižvelgta šiuo tikslu, be kita ko, yra pažeistos normos aiškumas ir tikslumas; diskrecija, kurią nacionalinės valdžios institucijoms suteikia pažeista norma, apimtis; tai, ar pažeidimas arba žala yra padaryti tyčia, ar netyčia; tai, ar galima teisės klaida yra pateisinama, ar nepateisinama, ir aplinkybė, kad Sąjungos institucijos pasirinkta pozicija galėjo prisidėti prie Sąjungos

58 Žr., pavyzdžiui, 2016 m. liepos 28 d. Sprendimą *Tomášová* (C-168/15, EU:C:2016:602, 38–39 punktai).

59 1982 m. spalio 6 d. Sprendimas *Cilfit ir kt.* (283/81, EU:C:1982:335).

60 Žr., pavyzdžiui, 2010 m. birželio 22 d. Sprendimą *Melki ir Abdeli* (C-188/10 ir C-189/10, EU:C:2010:363, 63 punktas) ir 2015 m. liepos 16 d. Nutartį *Striani ir kt.* (C-299/15, nepaskelbta Rink., EU:C:2015:519, 33 punktas).

teisei prieštaraujančių nacionalinių priemonių ar veiklos ėmimosi arba nenutraukimo, ir atitinkamo teismo pareigos pateikti prašymą priimti prejudicinį sprendimą pagal SESV 267 straipsnio trečią pastraipą nevykdymas. Bet kuriuo atveju Sąjungos teisės pažeidimas laikomas pakankamai aiškiu, jeigu jis padarytas akivaizdžiai nepaisant Teisingumo Teismo jurisprudencijos atitinkamoje srityje⁶¹.

133. Sprendime *CILFIT* nustatytas kriterijus konkrečiai siejamas su galutinės instancijos teismais ir galimu jų pareigos pateikti prašymą priimti prejudicinį sprendimą nepaisymu. Kaip yra nusprendęs Teisingumo Teismas, pagal SESV 263 straipsnio trečią pastraipą teismas, kurio sprendimai pagal nacionalinę teisę nebegali būti skundžiami teismine tvarka, kai jame keliamas Sąjungos teisės klausimas, privalo įvykdyti pareigą kreiptis dėl prejudicinio sprendimo į Teisingumo Teismą, išskyrus atvejį, kai jis konstatuoja, kad pateiktas klausimas yra nereikšmingas ar kad Teisingumo Teismas jau išaiškino nagrinėjamą Sąjungos teisės nuostatą, ar kad tinkamas Sąjungos teisės taikymas yra toks akivaizdus, jog dėl to negali kilti jokių pagrįstų abejonių. Tai, ar tokia galimybė yra, reikia įvertinti atsižvelgiant į Sąjungos teisės ypatumus, į konkrečius sunkumus, kylančius ją aiškinant, ir į riziką, kad teismų praktika Europos Sąjungoje gali skirtis⁶². Taigi kiekviena Sąjungos teisės nuostata, įskaitant Teisingumo Teismo jurisprudenciją nagrinėjamoje srityje, turi būti įvertinta atsižvelgiant į atitinkamą kontekstą ir aiškinama paisant šios teisės nuostatų visumos, jos tikslų ir raidos tuo metu, kai nagrinėjama nuostata turi būti taikoma⁶³.

134. Galima daug rašyti apie poreikį (i) iš naujo išaiškinti Sprendimą *CILFIT*, kad jis ir vėl taptų aktualus (jeigu jis iš tikrųjų kada nors buvo toks⁶⁴); (ii) aiškiai nustatyti tikslų santykį tarp Sprendime *Köbler* ir Sprendime *CILFIT* nustatytų sąlygų ir idealiu atveju sujungti jas į vieną darnią visumą⁶⁵; (iii) kartu įtraukiant ir atsižvelgiant į kriterijų, taikytiną galimiems galutinės instancijos teismų padarytiems pažeidimams, jeigu dėl jų būtų pareikštas ieškinys dėl įsipareigojimų neįvykdymo pagal SESV 258 straipsnį⁶⁶.

135. Vis dėlto vargu ar ši byla yra tokia, kad reikėtų tokių pastangų. Prašymą priimti prejudicinį sprendimą pateikusiam teismui šioje byloje pakanka priminti, kad standartas, kuriuo vadovaujantis turi būti vertinamas bet koks potencialus *valstybės atsakomybės* klausimas, yra grindžiamas Sprendimo *Köbler* kriterijais, išdėstytais šios išvados 132 punkte. Šiuo tikslu pakankamai aiškiu Sąjungos teisės pažeidimu bus laikomas ne Sprendimo *CILFIT* kriterijus, o tiesiog „akivaizdus Teisingumo Teismo jurisprudencijos nepaisymas atitinkamoje srityje“⁶⁷. Tai, ar nagrinėjamo nacionalinio teismo pažeidimas iš tikrųjų buvo toks akivaizdus, kad prilygtų akivaizdžiam Teisingumo Teismo jurisprudencijos nepaisymui, kai apskritai nepaisoma Sąjungos teisės arba ji aiškinama akivaizdžiai netinkamai, ir vėl turės nustatyti prašymą priimti prejudicinį sprendimą pateikęs teismas.

61 Žr., pavyzdžiui, 2003 m. rugsėjo 30 d. Sprendimą *Köbler* (C-224/01, EU:C:2003:513, 54–56 punktai) ir 2016 m. liepos 28 d. Sprendimą *Tomášová* (C-168/15, EU:C:2016:602, 25–26 punktai).

62 Žr. 1982 m. spalio 6 d. Sprendimą *Cilfit ir kt.* (283/81, EU:C:1982:335, 21 punktas); 2011 m. spalio 18 d. Sprendimą *Boxus ir kt.* (C-128/09–C-131/09, C-134/09 ir C-135/09, EU:C:2011:667, 31 punktas) ir 2016 m. liepos 28 d. Sprendimą *Association France Nature Environnement* (C-379/15, EU:C:2016:603, 50 punktas).

63 Žr., pavyzdžiui, 2016 m. liepos 28 d. Sprendimą *Association France Nature Environnement* (C-379/15, EU:C:2016:603, 49 punktas).

64 Galia tik pakartoti išmintingus generalinio advokato F. Jacobs žodžius šiuo klausimu jo dar 1997 m. pateiktoje išvadoje byloje *Wiener SI* (C-338/95, EU:C:1997:352). Taip pat žr. generalinio advokato D. Ruiz-Jarabo Colomer išvadą byloje *Gaston Schul Douane-expéditeur* (C-461/03, EU:C:2005:415, 44 ir paskesni punktai).

65 Visų pirma, taip pat atsižvelgiant į naujesnę jurisprudenciją, kurioje, atrodo, laikomasi „liberalesnio“ požiūrio į pareigą pateikti prašymą priimti prejudicinį sprendimą, žr. 2015 m. rugsėjo 9 d. Sprendimą *Ferreira da Silva e Brito ir kt.* (C-160/14, EU:C:2015:565, 41–42 punktai).

66 Žr. neseniai priimtą 2018 m. spalio 4 d. Sprendimą *Komisija / Prancūzija (Advance payment)* (C-416/17, EU:C:2018:811, 111–113 punktai).

67 2003 m. rugsėjo 30 d. Sprendimas *Köbler* (C-224/01, EU:C:2003:513, 56 punktas); 2006 m. gruodžio 12 d. Sprendimas *Test Claimants in the FII Group Litigation* (C-446/04, EU:C:2006:774, 214 punktas); 2010 m. lapkričio 25 d. Sprendimas *Fuß* (C-429/09, EU:C:2010:717, 52 punktas) ir 2016 m. liepos 28 d. Sprendimas *Tomášová* (C-168/15, EU:C:2016:602, 26 punktas).

V. Išvada

136. Atsižvelgdamas į tai, kas išdėstyta, siūlau Teisingumo Teismui taip atsakyti į *Székesfehérvári Törvényszék* (Sékešfehervaro apygardos teismas, Vengrija) pateiktus prejudicinius klausimus:

- pagal ESS 4 straipsnio 3 dalį ir SESV 267 straipsnį reikalaujama, kad nacionalinis teismas, įgyvendindamas prejudicinį sprendimą, kurį Teisingumo Teismas buvo anksčiau paprašytas priimti, privalo išsamiai įgyvendinti jame pateiktas gaires. Jeigu norint įgyvendinti Teisingumo Teismo prejudiciniame sprendime pateiktas gaires reikia atlikti tam tikros rūšies ar apimties vertinimą, kuris paprastai nėra atliekamas konkrečią prašymą priimti prejudicinį sprendimą pateikusio teismo lygmeniu, šis teismas privalo netaikyti nacionalinių proceso teisės normų, ribojančių jo kompetenciją šiuo klausimu, arba panaikinti sprendimą ir grąžinti bylą atitinkamai teisminei ar netgi administracinei institucijai, kuri galėtų atlikti tokį vertinimą;
- pagal veiksmingos teisminės gynybos principą nereikalaujama leisti atnaujinti bylos nagrinėjimą kaip išimtinę teisių gynimo priemonę, kad būtų įgyvendintas Teisingumo Teismo prejudicinis sprendimas, į kurį tariamai nebuvo išsamiai atsižvelgta ankstesniame procese nagrinėjant bylą iš esmės, kai buvo priimtas prejudicinis sprendimas. Vis dėlto, jeigu nacionalinėje teisėje būtų numatyta teisių gynimo priemonė, numatanti galimybę arba pareigą iš naujo peržiūrėti panašiose bylose nacionaliniu lygmeniu priimtus galutinius sprendimus, pagal lygiavertiškumo reikalavimą tokią galimybę arba pareigą taip pat būtų privaloma numatyti Teisingumo Teismo sprendimams, anksčiau priimtiems toje pat byloje;
- ES taisyklės ir principai dėl valstybės narės atsakomybės turi būti aiškinami taip, kad:
 - (galutinės instancijos) nacionalinio teismo atsakomybės už Sąjungos teisės pažeidimą pripažinimas turi būti grindžiamas Sąjungos teisėje nustatytais kriterijais;
 - *res judicata* galios principas, taikomas galutinės instancijos teismo, pažeidusio Sąjungos teisę, sprendimui, nedraudžia pripažinti valstybės atsakomybės už šį pažeidimą;
 - nacionalinėje teisėje negali būti atmesta galimybė reikalauti atlyginti tam tikrų rūšių žalą nustatčius, kad ši žala yra tiesioginė pakankamai aiškaus Sąjungos teisės pažeidimo pasekmė;
 - galutinės instancijos teismo, atsisakiusio pateikti prašymą priimti prejudicinį sprendimą pažeidžiant SESV 267 straipsnio trečią pastraipą, padarytas Sąjungos teisės pažeidimas bus laikomas pakankamai aiškiu, jeigu jis padarytas akivaizdžiai nepaisant Teisingumo Teismo jurisprudencijos to teismo nagrinėjamoje byloje.